

RAAP-RAPPORT 3643

Op het land van heer en boer

Een cultuurhistorisch onderzoek naar de
Hambroekplassen en omgeving te Borculo (gem.
Berkelland)

Archeologie | Cultuurhistorie | Erfgoed

Colofon

Titel: Op het land van heer en boer; een cultuurhistorisch onderzoek naar de Hambroekplassen en omgeving te Borculo (gem. Berkelland)

Versie: 07-12-2018

Auteur: ir. L.J. Keunen

Projectcode: BKHB

Bestandsnaam: RAAPrap_3643_BKHB_20181207

ISSN: 0925-6229

RAAP

Leeuwendeldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

Telefoon: 0294-491 500

E-mail: raap@raap.nl

Website: www.raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2018

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

De gemeente Berkelland heeft RAAP verzocht om vooruitlopend op en in het kader van toekomstige ontwikkelingen rond de Hambroekplassen een cultuurhistorisch onderzoek uit te voeren naar de aanwezige waarden. Voorliggend onderzoek is daarvan het resultaat. Voortbouwend op de bestaande archeologische en cultuurhistorische informatie hebben we gedetailleerder en met meer historische diepgang biografieën opgesteld van de landschapsgeschiedenis in het gebied, en archeologische en cultuurhistorische waarden in kaart en tekst vevat.

Hieruit blijkt dat met name in het zuidelijk deel van het plangebied nog de nodige waarden te verwachten zijn. Archeologisch en cultuurhistorisch geldt dat met name voor de twee oude essen in het gebied (*Fokkink Esch* en *Fokkinkbraak*), beiden ooit verbonden aan de lang verdwenen havezate Fokkink en de naastgelegen, eveneens verdwenen boerderij. Cultuurhistorisch van belang is de dijkstructuur in het gebied, waar nog enige relictten van aanwezig zijn (Torentjesdijk, Schapevondersdijk), inclusief de opgaande beplanting langs de essen, langs de dijken en in de aangrenzende, lager gelegen delen van het gebied. Die lagere delen zijn op zichzelf minder waardevol, hebben echter wel betekenis als contrasterende factor in het landschap ten opzichte van de gave essen. Van de heideontginningen uit de periode 1850-1950 is door de aanleg van de zandwinplassen weinig meer over, maar als historisch gegeven laten ze zien hoe de markedelingen werden uitgevoerd zonder een directe (eigendoms)relatie met het aangrenzende oudere land: veel nieuwe eigenaren betraden het gebied na de verdeling, midden 19e eeuw.

Op het gebouwde vlak gaat het vooral om het gave boerenerv Nieuw Bate, de lege huisplaats van De Höfte ('t Hof) en – in mindere mate – om de recentere (1969) huisplaats van Hogebrugweg 1, die samen de agrarische geschiedenis van het gebied illustreren sinds het verval en deels verdwijnen van Fokkink en Aamschot in de vroege 19e eeuw.

Al met al zijn ondanks de aanleg van de zandwinplassen tussen Hambroekweg, Berkel, Hogebrugweg en Batendijk nog de nodige fysieke overblijfselen van een rijk verleden aanwezig, en is er een veelvoud aan historische verhalen bij het gebied te vertellen. Zowel die overblijfselen als die verhalen, onder meer over de vroegere verdwenen havezate, maar ook over de verdeling van het gebied over nieuwe boerenbedrijven als De Bate, bieden aanknopingspunten voor verbeeldingen en beleving in het terrein.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Kader	5
1.2 Administratieve gegevens.....	8
2 De Hambroekplassen en omgeving in drie thematische biografieën	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Beekdalen en broeken.....	14
2.3 Havezaten en landgoederen	19
2.4 Het agrarisch cultuurlandschap.....	32
3 Cultuurhistorische waarden.....	50
3.1 Methode	50
3.2 Archeologische waarden en verwachtingen	50
3.3 Cultuurhistorische waarden	52
4 Conclusies en advies.....	61
4.1 Conclusie	61
4.2 Advies	61
Literatuur	64
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	66

1 Inleiding

1.1 Kader

Aanleiding

Met het oog op toekomstige nieuwe functies voor het gebied rond de zandwinningsplassen Hambroek heeft RAAP in opdracht van de gemeente Berkelland dit cultuurhistorisch onderzoek verricht. Het bouwt voort op de archeologische waarden- en verwachtingskaart, cultuurhistorische waardenkaart en de archeologische en historische-geografische studie over 't Hof.¹

Figuur 1. De zandwinplas Hambroek 2 (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Doel en aanpak

Het doel van deze studie was tweeledig. Enerzijds is het de bedoeling de cultuurhistorische waardenkaart te detailleren en een waardering van de nog aanwezige elementen uit te voeren. Daarnaast is tot doel gesteld om de aanwezige landschapsgeschiedenis nader uit te werken tot een aantal biografieën van het plangebied, waarin landschap en de plaats van de mens daarin worden geanalyseerd. Dat hebben we in deze studie gedaan aan de hand van een aantal thema's die bepalend

¹ Van Kempen e.a., 2007; Willemse & Keunen, 2015; Keunen e.a., 2016

zijn voor de ontwikkeling van het plangebied, namelijk de beekdalen en broeken, de havezaten en landgoederen en het agrarisch cultuurlandschap.

Huidige situatie en toekomst van het plangebied

Het noordelijk deel van het plangebied bestaat uit een drietal zandwinplassen, die niet meer in bedrijf zijn. Het zuidelijk deel wordt agrarisch gebruikt. Er staat een tweetal woningen (Batendijk 2 en Hogebrugweg 1), er staat een bedrijfsgebouw (Batendijk 4) en een hotel-restaurant, *Berkel Palace* (Hambroekweg 8), alsmede een aantal kleinere bijgebouwen. Het gebied is nog altijd in verandering. Enkele jaren geleden werd aan de zuidoostzijde een singel rond de derde Hambroekplas aangeplant, waardoor een deel van de oude verkaveling werd verwijderd en een oude bouwlandkamp, de Fokkinkbraak, is doorsneden. Er bestaan plannen voor een toeristisch-recreatieve herontwikkeling van het gebied.

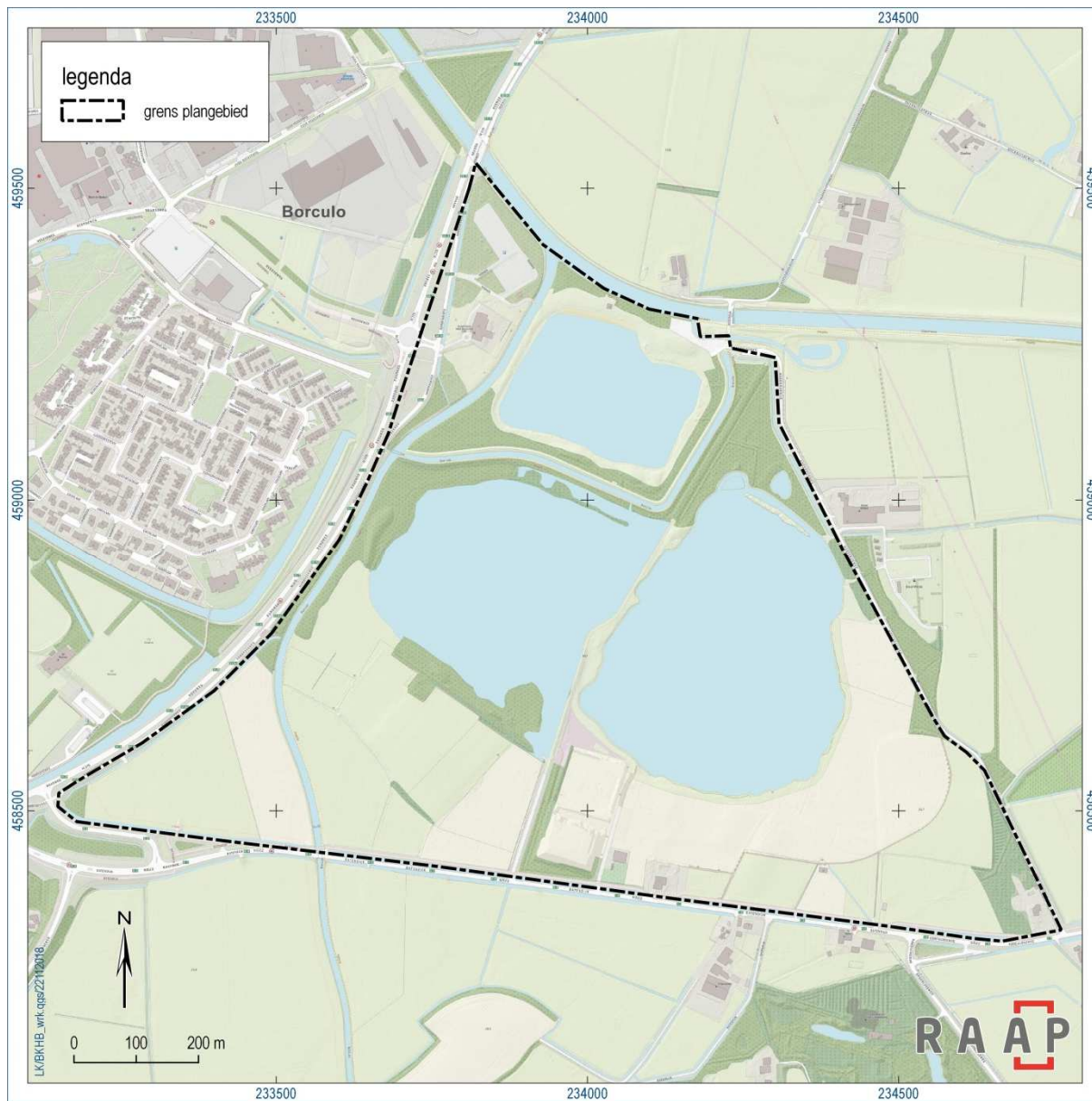

Figuur 2. De parkeerplaats bij Berkel Palace (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Leeswijzer

Om de historische kaders in beeld te hebben komen allereerst in hoofdstuk 2 de historische identiteiten, de verhalen die we op basis van historische bronnen kunnen reconstrueren, aan bod. We beogen daarbij niet alleen het fysieke landschap in beeld te krijgen, maar ook het sociale landschap: wie speelde er in het verleden in dit gebied een rol, en wat is de relatie met de tastbare leefomgeving? Wat zit er bijvoorbeeld achter het bouwen van een nieuw huis in het gebied? Daarna zoomen we in

hoofdstuk 3 nader in op datgene wat in het plangebied daarvan nog over is. In hoofdstuk 4, tot slot, trekken we een aantal conclusies over de (bewaarde uitingen van de) geschiedenis van het plangebied en geven we enkele aanbevelingen hoe met dit erfgoed omgegaan kan worden.

Figuur 3. Grenzen van het plangebied.

1.2 Administratieve gegevens

Type onderzoek	Bureauonderzoek
Opdrachtgever	Gemeente Berkelland
Bevoegde overheid	Gemeente Berkelland
Plaats	Borculo
Gemeente	Berkelland
Provincie	Gelderland
Centrumcoördinaten (X/Y)	234000/458800
Toponiem	Hambroekplassen
Kadastrale gegevens	
Oppervlakte plangebied	94 hectare
Afbakening plangebied	Tijdens onderhavig onderzoek is het plangebied zonder buffer onderzocht.
Onderzoekperiode	
Uitvoerder	RAAP Oost
Projectleider	ir. L.J. Keunen
Projectmedewerkers	-
RAAP-projectcode	BKHB
Beheer en plaats documentatie	RAAP regio Oost te Zutphen

Tabel 1. Administratieve gegevens.

2 De Hambroekplassen en omgeving in drie thematische biografieën

2.1 Inleiding

2.1.1 *Ondergrond en structuur*

Het plangebied bevindt zich in een samenvloeiingsgebied van de Leerinkbeek en de Berkel. In het noordwesten van het plangebied komen beide dalen bij elkaar; het daadwerkelijke samenvloeiingspunt, dat overigens door mensen zo geconstrueerd is, lag in de 19e eeuw ten westen van het plangebied, op het landgoed van kasteel Borculo. De hogere gronden lagen dientengevolge in het zuid(oost)en van het plangebied. Daar bevonden zich enkele bouwlandkampen met omliggende bosjes. In het oosten en zuidoosten bevonden zich bovendien in de 19e eeuw nog enkele kleinere heidevelden, die de ontginningen langs de Leerinkbeek vanuit het zuiden en langs de Berkel vanuit het oosten van elkaar scheidde. De Berkel liep hier, net buiten het plangebied, in die tijd nog deels over gronden die bij de kadastrale inmeting als heide werden geclassificeerd.

Figuur 4. De huidige monding van de Leerinkbeek in de Berkel, ten noordwesten van Hambroekplas 1 (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

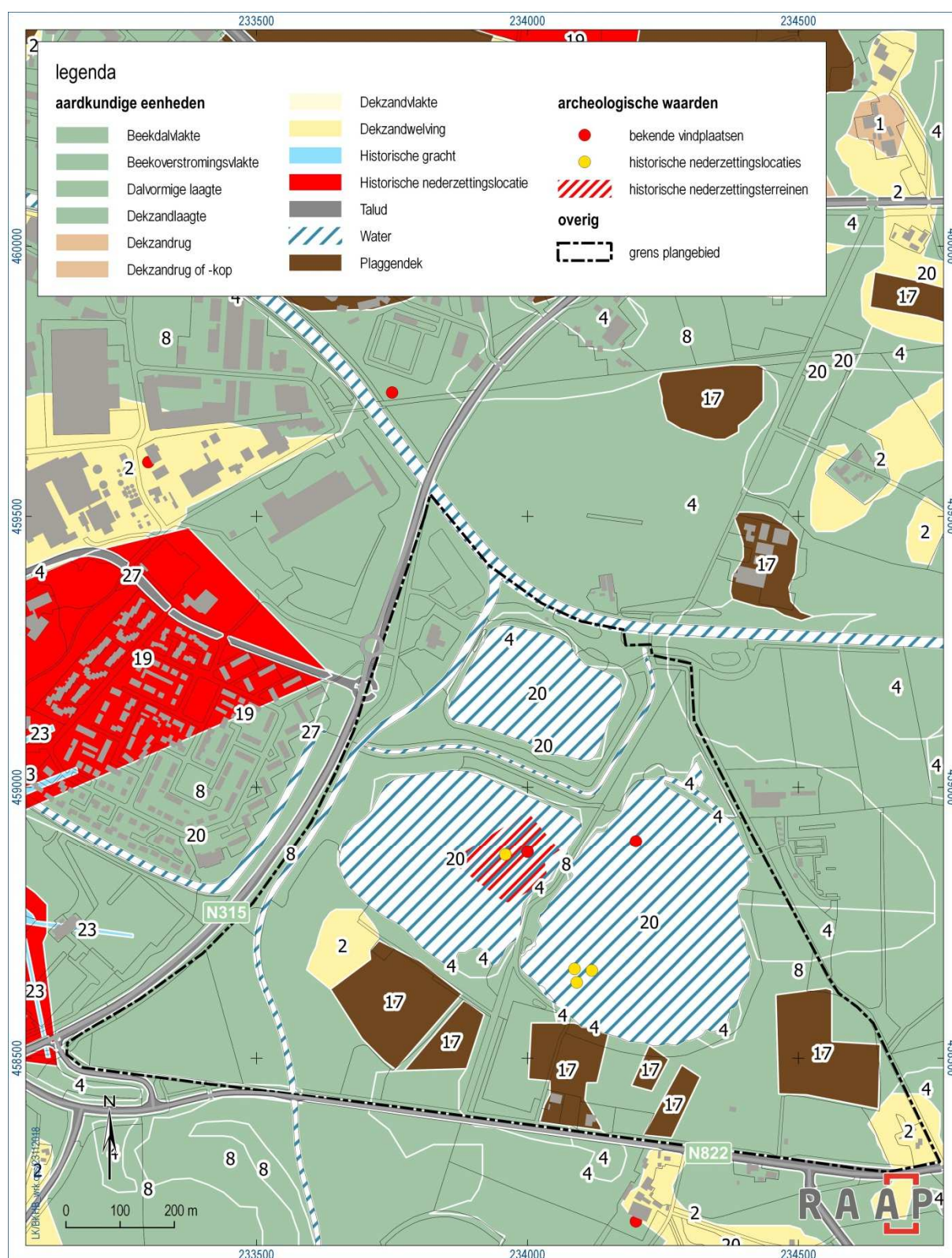
Figuur 5. De gerenatureerde (links) en gekanaliseerde (rechts) Berkel parallel aan elkaar, vanaf de Hogebrug (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

In figuur 6 herkennen we de geomorfologische structuur van het plangebied, waarop ook meteen de bekende vindplaatsen zijn weergegeven (zie ook § 3.2). De kaart heeft een schaal van ca 1:5.000 en is daarmee nauwkeuriger dan de hierna genoemde bodemkaart.² We herkennen het dekzandreliëf, deels met plaggendek, met daaromheen de uitgestrekte laagtes.

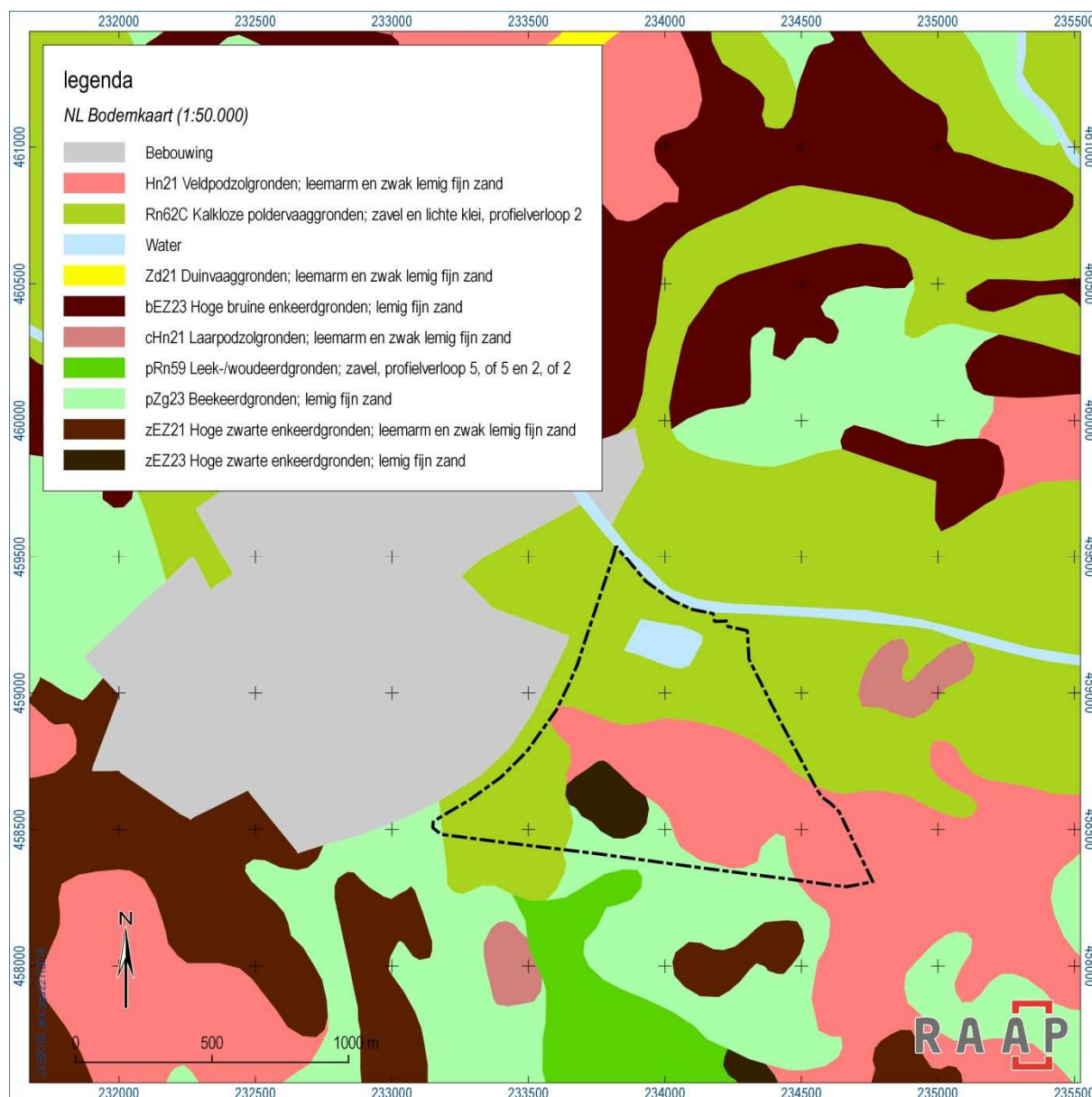
In figuur 7 zien we de bodemkundige situatie, 1:50.000, in en rond het plangebied. We herkennen het dekzandreliëf met veldpodzolgronden, plaatselijk met plaggendekken (enkeerdgronden), en daarnaast poldervaaggronden en beekerdgronden in de dalen.

In figuur 8 hebben we de landschapontwikkeling in de vorm van zes kaartjes geïllustreerd. We herkennen de geleidelijke ontginning en vervolgens verdwijnen van bebossing, de rationalisering van het agrarisch cultuurlandschap en tenslotte het begin van de zandwinning, gerelateerd aan de aanleg van de rondweg en de uitbreiding van de stedelijke bebouwing.

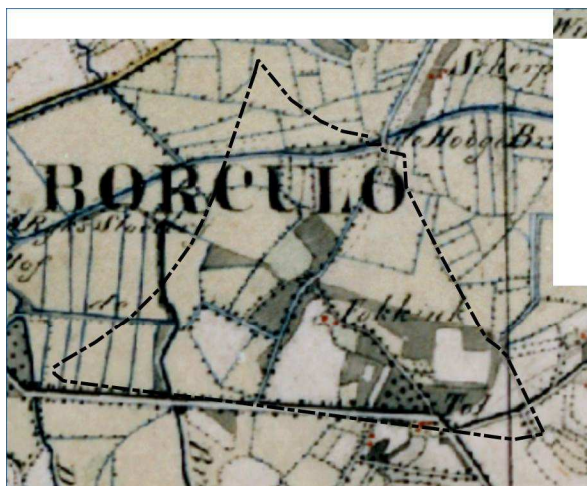
² Willemse & Keunen, 2015

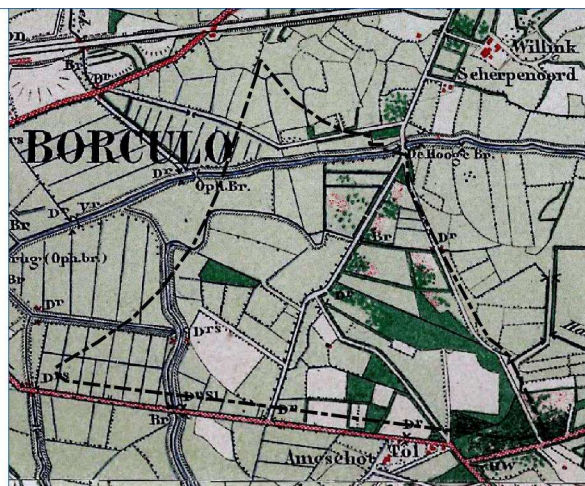
Figuur 6. Aardkundige eenheden met bekende archeologische vindplaatsen. De labelling geeft aan: 1 Dekzandrug of -kop, 2 Dekzandwieling, 3 Dekzandvlakte, 4 Dekzandlaagte, 7 Dalvormige laagte, 8 Beekdalvlakte, 8b Beekoverstromingsvlakte, 17 Plaggendek, 19 Historische nederzettingenlocatie, 20 Water, 23 Gracht, 27 Talud. Ten opzichte van Willemse & Keunen, 2015, is hier de verstoringslaag weggelaten, omdat gebleken is dat niet alle als verstoord aangegeven terreinen dat ook daadwerkelijk zijn.

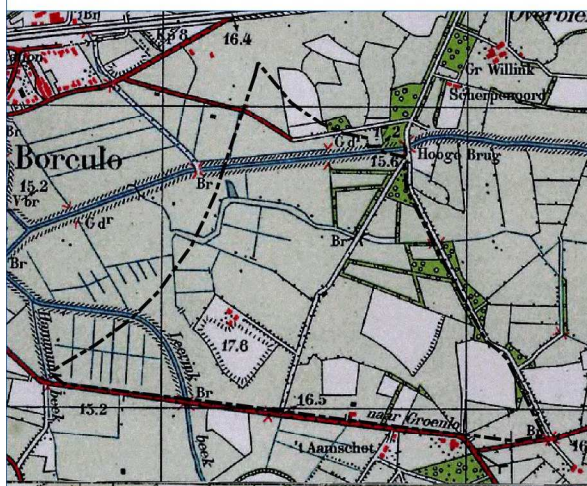
Figuur 7. De voorkomende bodems in en rond het plangebied (bron: Bodemkaart van Nederland, 1:50.000).

Het plangebied, omstreeks 1850.

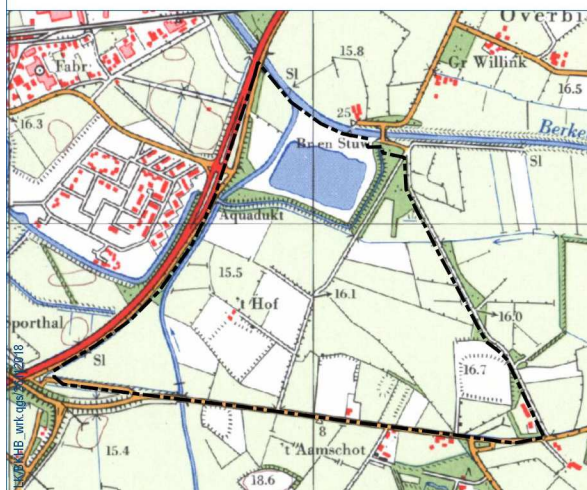
Het plangebied, omstreeks 1900.

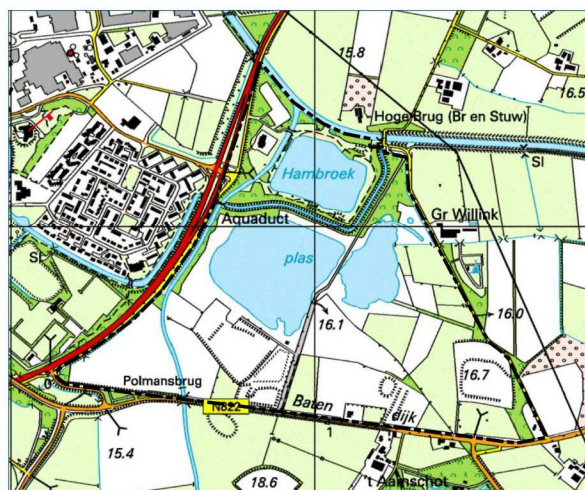
Het plangebied, omstreeks 1950.

Het plangebied, omstreeks 1960.

Het plangebied, omstreeks 1985.

Het plangebied, omstreeks 1995.

Figuur 8. De landschappelijke ontwikkeling van het plangebied tussen ca 1850 en ca 1995.

2.1.2 Thematische insteek

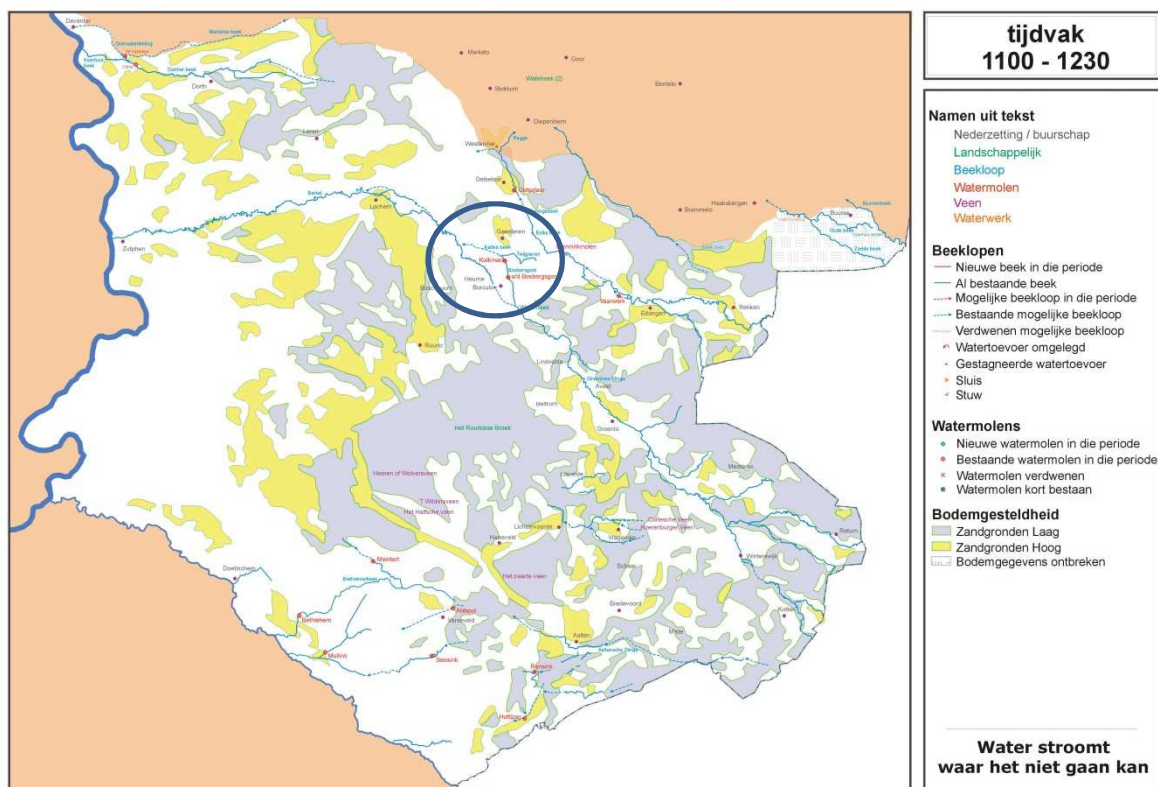
Hieronder bespreken we het landschap en de plaats van de mens daarin aan de hand van een drietal thema's. Deze thema's zijn min of meer chronologisch gerangschikt, maar het is niet helemaal te voorkomen dat we soms vooruit moeten verwijzen naar een aspect dat nog behandeld moet worden in een volgende tekst.

2.2 Beekdalen en broeken

2.2.1 Waterlopenpatroon

Borculo ligt in het samenvloeiingsgebied van de huidige Leerinkbeek en de huidige Berkel. De Leerinkbeek is hier de hoofdloop van het systeem van de Groenlose Slinge. Parallel aan de Berkel liep de Haarlosche Afwatering.

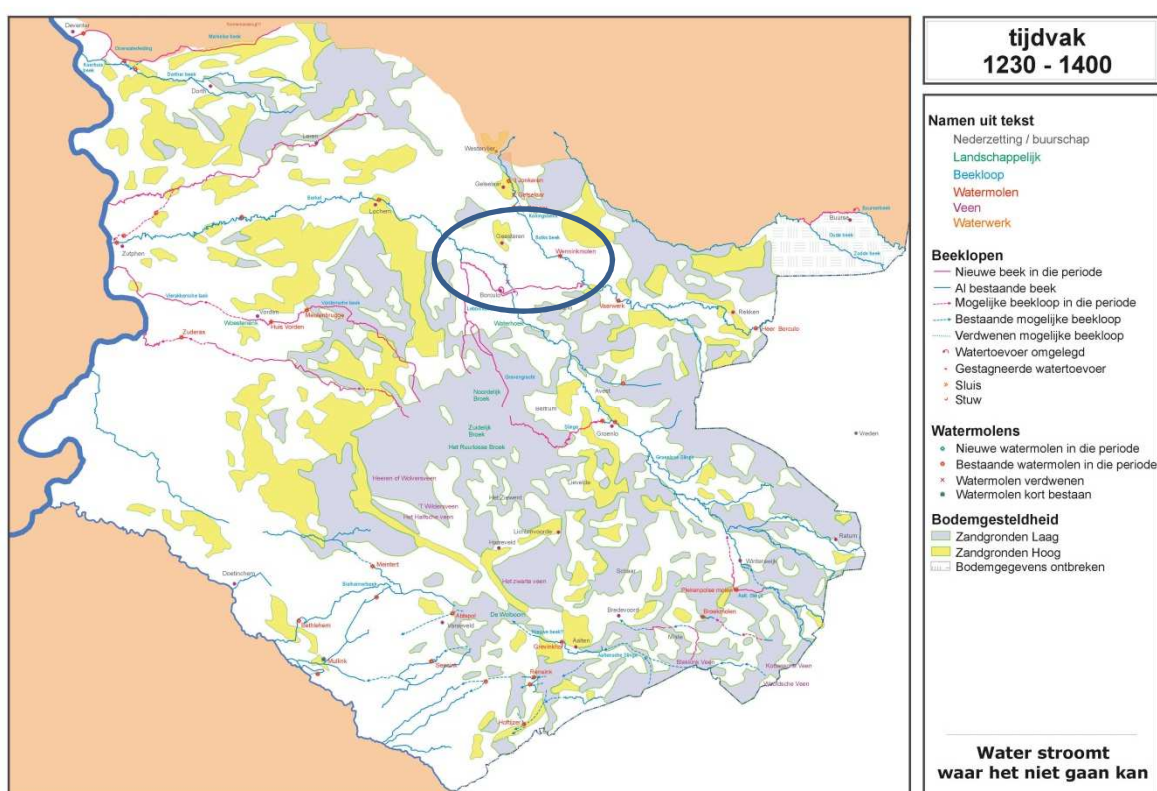
De volmiddeleeuwse situatie bestond vermoedelijk uit een hoofdloop van de Groenlose Slinge westelijk van Borculo langs, waarbij via de Bosbergsgoot en Kattenbeek oostelijk om Borculo een parallelle tak liep waarin ten zuiden van Geesteren de kleinere Twijgraven uitmondde. Aan deze parallelle tak stonden ten noorden van het plangebied één of twee watermolens.³

Figuur 9. Reconstructie van het afwateringssysteem in de Achterhoek tussen ca 1100 en ca 1230. In de cirkel de omgeving van Borculo (De Rooi, 2005).

³ De Rooi, 2005

Dit samenvloeiingspunt is hier vermoedelijk in de 13e eeuw gecreëerd door de Groenlose Slinge, door een nat broekgebied, van nature moeizaam afwaterend, te verbinden met de Regge. Daardoor werd de bovenloop van de Regge veranderd in de bovenloop van de Berkel. Die Berkel loopt vervolgens vanaf Borculo door het dal van de Groenlose Slinge naar het westen.⁴ De aanleg van de watergang tussen de Bolksbeek bij Haarlo en de Groenlose Slinge bij Borculo kan hebben plaatsgevonden om de kasteelgrachten van water te voorzien⁵, maar het is ook niet onmogelijk dat het laten draaien van de watermolen, een economische drager van het goed, een motivatie was om de verbindende waterloop aan te leggen.⁶ Deze nieuwe Berkel doorsneet vervolgens de oude waterloop Leerinkbeek-Bosbergsgoot-Kattenbeek.⁷ Het kasteel van Borculo stond vermoedelijk op een dekzandkop aan de Groenlose Slinge waar de landweg van Zutphen naar Vreden de beek kruiste.⁸

Figuur 10. Reconstructie van het afwateringssysteem in de Achterhoek tussen ca 1230 en ca 1400. In de cirkel de omgeving van Borculo. In roze van oost naar west de nieuw aangelegde Berkel (De Rooi, 2005).

De Leerinkbeek stroomde waarschijnlijk voor het graven van de verbindende Berkeltak verder naar het noorden, via de huidige Kattenbeek of Bosbergsgoot.⁹ Daarvan is bij recent booronderzoek buiten het plangebied een geul van ca 30 meter breed en tot maximaal 2,8 –Mv diep teruggevonden, die van

⁴ Van Kempen e.a., 2007, 59-60

⁵ Van Kempen e.a., 2007, 60

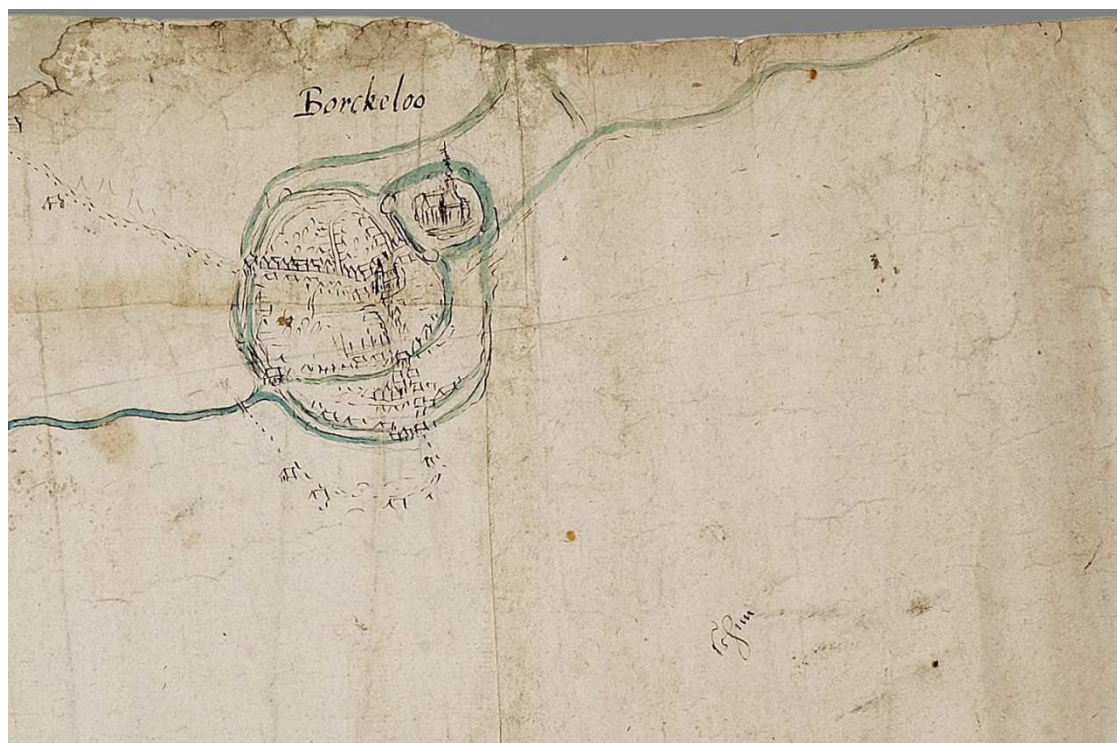
⁶ De Rooi, 2005; Van Kempen e.a., 2007, 60

⁷ De Rooi, 2005

⁸ Van Kempen e.a., 2007, 60

⁹ Scholte Lubberink, 2001; Het betreft het gebied van de percelen weiland, waarin ook het noordelijkste deel van het plangebied steekt.

zuidoost naar noordwest liep ¹⁰, mogelijk door het dal noordelijk om het latere station van Borculo heen, en van daaruit met een bocht in westelijke richting.

Figuur 11. Een vergelijkbare Berkelkaart, daterend uit de vroege 17e eeuw, getekend door Nicolaes van Geelkercken (Gelders Archief, collectie Van Geelkercken, inventarisnr. 5, d.d. vóór 20 september 1627).

De vroegste kaart van de gegraven Berkel dateert vermoedelijk uit de late 16e of vroege 17e eeuw.¹¹ Deze kaart toont duidelijk de stad Borculo met het kasteel, de grachten om de stad, de kolk met de watermolens, de extra waterlopen om de voorstad en om het kasteel zelf, alsmede de Berkelloop in noordwestelijke en zuidoostelijke richting. We herkennen ook de Lebbinkbeek die zich bij Beekvliet bij de Berkel voegt en de Bolksbeek met de Avinksluis. De Leerinkbeek en de westelijker gelegen Hieminkbeek zijn niet afgebeeld.

Al op de genoemde Berkelkaart is zichtbaar dat de Berkel aan de oostzijde in het grachtensysteem van het kasteel uitmondt om via de gracht van de stad aan de westzijde daar weer uit te ontspringen. Deze situatie is in de kern dus ouder dan de classicistische parkaanleg rond het kasteel waarover we nog zullen spreken.

¹⁰ Nales, 2013

¹¹ Van Kempen e.a., 2007, 31

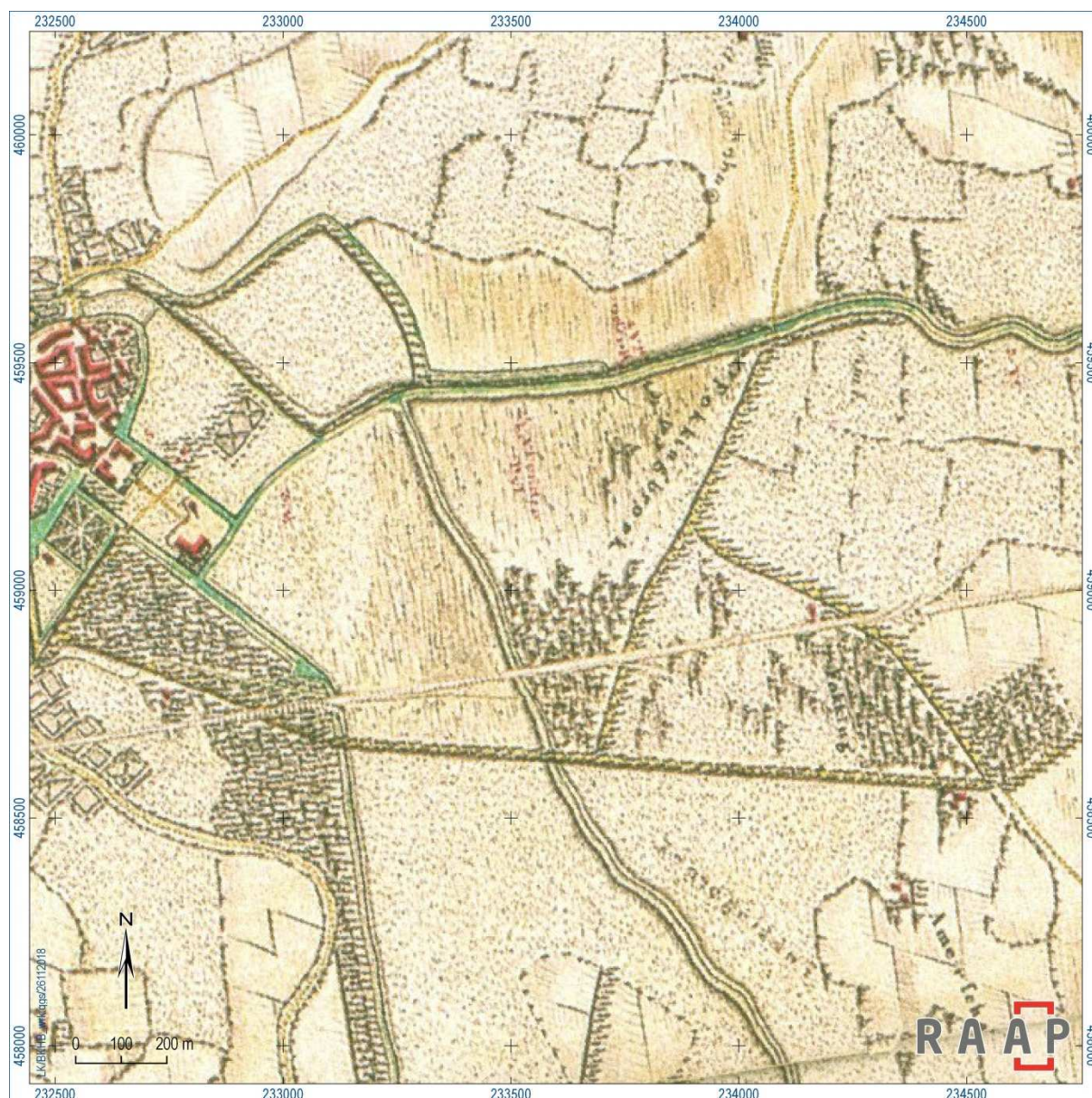
Figuur 12. De Schapevondersdijk, met zicht op de Fokkink Esch (links) (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

2.2.2 Dijken en landschappelijke aanleg

Men gaat er algemeen vanuit dat de dijenstructuur zoals die ten oosten van kasteel Borculo is aangelegd, in aanzet uit de late middeleeuwen dateert.¹² Een aantal van deze dijken ligt in het plangebied, namelijk de Batendijk, Torentjesdijk en Schapevondersdijk. Het bewijs voor een laatmiddeleeuwse ouderdom van de dijken is vooralsnog niet overtuigend. De gebruikte bronnen verwijzen over het algemeen naar de 19e eeuw, een enkele kaart uit de 18e eeuw laat ze ook al zien.¹³

¹² Van Kempen e.a., 2007, 61

¹³ Zie de kaarten van Bonnet (1764), Wollant (ca 1785) (Van Kempen e.a., 2007, 40-41) en Hottinger (in dit rapport).

Figuur 13. De kaart van Hottinger, ca 1787. Centraal zien we, in zwart geschreven, het Fokkinkbroek, met schuin rechts daaronder het erf Fokking. De havezate was toen waarschijnlijk al verdwenen. De grenzen van het plangebied zijn door het moeizaam georefereren van deze kaart lastig aan te geven.

Dat ze zijn aangelegd toen de havezaten nog in goeden doen verkeerden lijkt aannemelijk, maar dat hoeft voor de structuur zoals deze er in 1828 volgens het kadastraal minuutplan lag geen hogere ouderdom dan de 16e of 17e eeuw te betekenen.

2.3 Havezaten en landgoederen

2.3.1 *Inleiding*

In het plangebied hebben we te maken met gronden die tot het landgoed van kasteel Borculo ('t Hof) behoorden (inclusief de opvolger daarvan in de vorm van Twickel) alsmede met de onderhorige havezate Fokkink, die zich in het plangebied bevond en waarvan de resten voorafgaand aan de aanleg van de zandwinplas zijn opgegraven. Ook lagen in het plangebied gronden die eertijds tot het huis Aamschot hebben behoord. Zowel Aamschot als Fokkink hoorden meerdere eeuwen onder 't Hof. Omdat de havezate Aamschot zelf buiten het plangebied ligt en de bijbehorende gronden binnen het plangebied overwegend agrarisch gebruikt werden, komen we op die gronden terug in het volgende thema. We richten ons hier dan ook vooral op 't Hof als 'moeder van Fokkink' en Fokkink als centrale buitenplaats in het gebied.

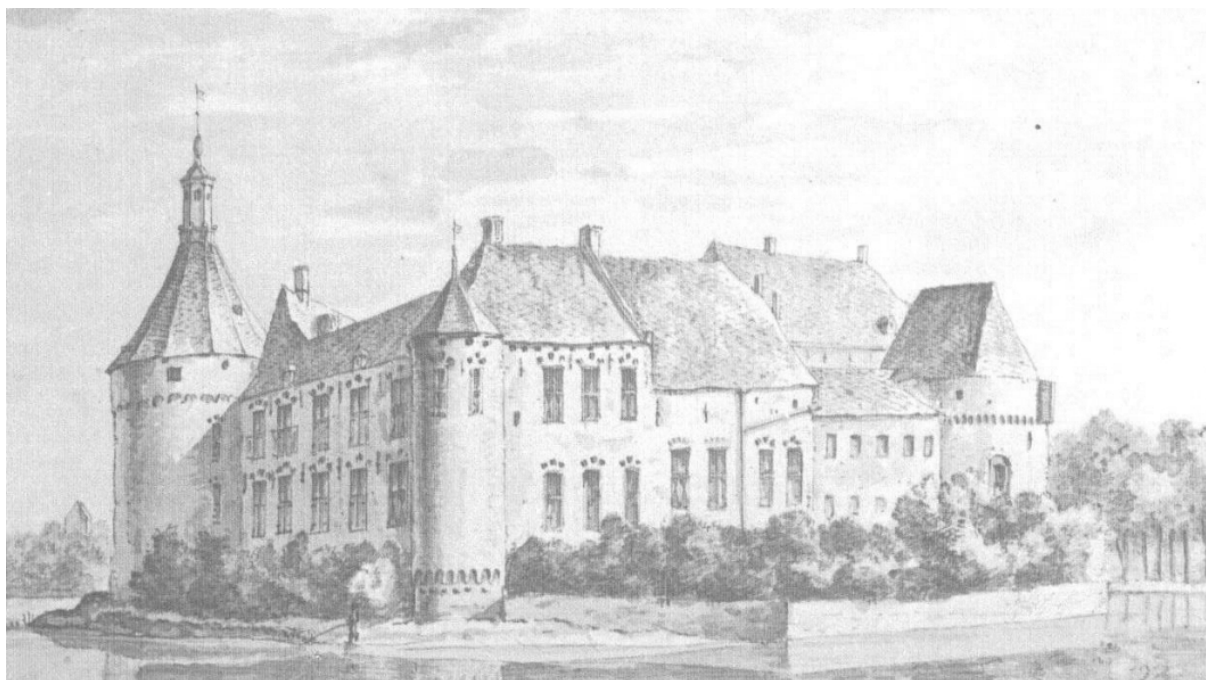
Relatie tussen 't Hof en Fokkink

Het is belangrijk te benadrukken dat historisch gezien er een sterke relatie tussen 't Hof (cq. kasteel Borculo) en Fokkink bestaat, en dat beiden eigenlijk nauwelijks los van elkaar gezien kunnen worden. De havezate Fokkink, gesticht bij een toen al bestaande boerderij, was in de 15e eeuw in de eerste plaats een woonhuis van een bastaard van de heren van Borculo die op 't Hof resideerden. Die familieband werd nog eens benadrukt doordat de landschappelijke structuur rond Fokkink, vooral bestaande uit lanen, aan die van 't Hof was verbonden. Zeer waarschijnlijk was de havezate, met de boerderij, tot de verkoop in 1820 eigendom van de heer en daarmee onderdeel van het landgoed van 't Hof. Nu nog vinden we in het landschap rond de Hambroekplassen structuren die onderdeel waren van de landgoedaanleg rond 't Hof en Fokkink, zoals de Torentjesdijk, de Schapevondersdijk en de Batendijk.

2.3.2 *'t Hof*

Algemeen

Het kasteel van Borculo, wel bekend onder de naam 't Hof, vormde sinds de volle middeleeuwen de residentie van de heren van Borculo. Rond dit kasteel ontwikkelde zich geleidelijk een uitgebreid landgoed, waar ook de rechten die men bezat, zoals visserij, konden worden uitgeoefend, en waarvandaan men inkomsten genereerde om de buitenplaats te kunnen onderhouden. De landerijen binnen het plangebied die tot dit landgoed behoorden hadden voornamelijk zo'n economische functie. We laten daarmee de geschiedenis van het kasteel zelf achterwege, en zoomen meteen in op het landgebruik van het landschap rond de Leerinkbeek, in relatie tot het landgoed.

Figuur 14. Het kasteel van Borculo, zoals dat tussen circa 1640 en circa 1760 eruit zag. De tekening dateert uit 1743 (bron: www.heerlijkheidborculo.nl).

Fokkink behoorde overigens al langere tijd tot het bezit van de heren van Borculo, waardoor beide landgoederen feitelijk niet los van elkaar te zien zijn. De vroege geschiedenis van Fokkink en de context van huis en boerderij behandelen we hierna. We richten ons in dit onderdeel vooral op de relatie met 't Hof en de ontwikkelingen in de 19e eeuw.

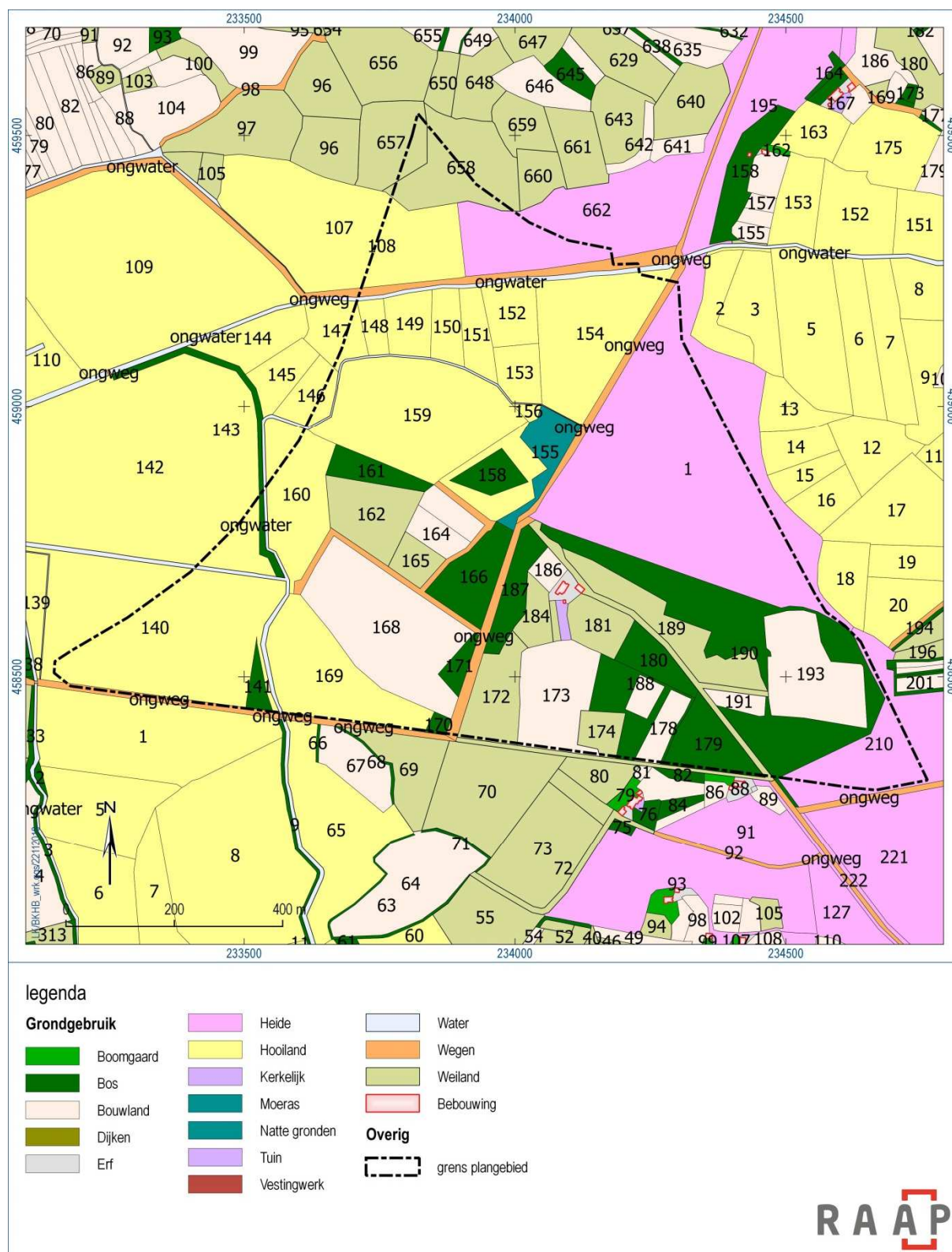

Figuur 15. Het Hof in Borculo in de 19e eeuw (bron: www.heerlijkheidborculo.nl).

Het landschap

Ondanks de primaire economische functie was de esthetiek ook in dit gedeelte niet afwezig. Aan de structuur ten tijde van de kadastrale opmeting in 1828 is te herkennen dat de rond de landerijen enkele rechte wegen lagen die deel uitgemaakt moeten hebben van de grotere verbindingen tussen 't Hof en zijn omgeving en ook onder invloed van de kasteelheer zullen zijn verbeterd (figuur 16). Het betreft dan de Batendijk, de Torentjesdijk, de Schapevondersdijk en de (buiten het plangebied gelegen) Graven- en Krommendijk.¹⁴ De dijkstructuur rond 't Hof en rond Fokkink, die we hiervoor al behandeld hebben, lopen in dit gebied in elkaar over.

¹⁴ Van Kempen e.a., 2007, 67

Figuur 16. Gevectoriseerd kadastraal kaartbeeld van het plangebied en omgeving, 1828. De cijfers geven de nummers van de kadastrale percelen (zonder letter) aan (bron: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).

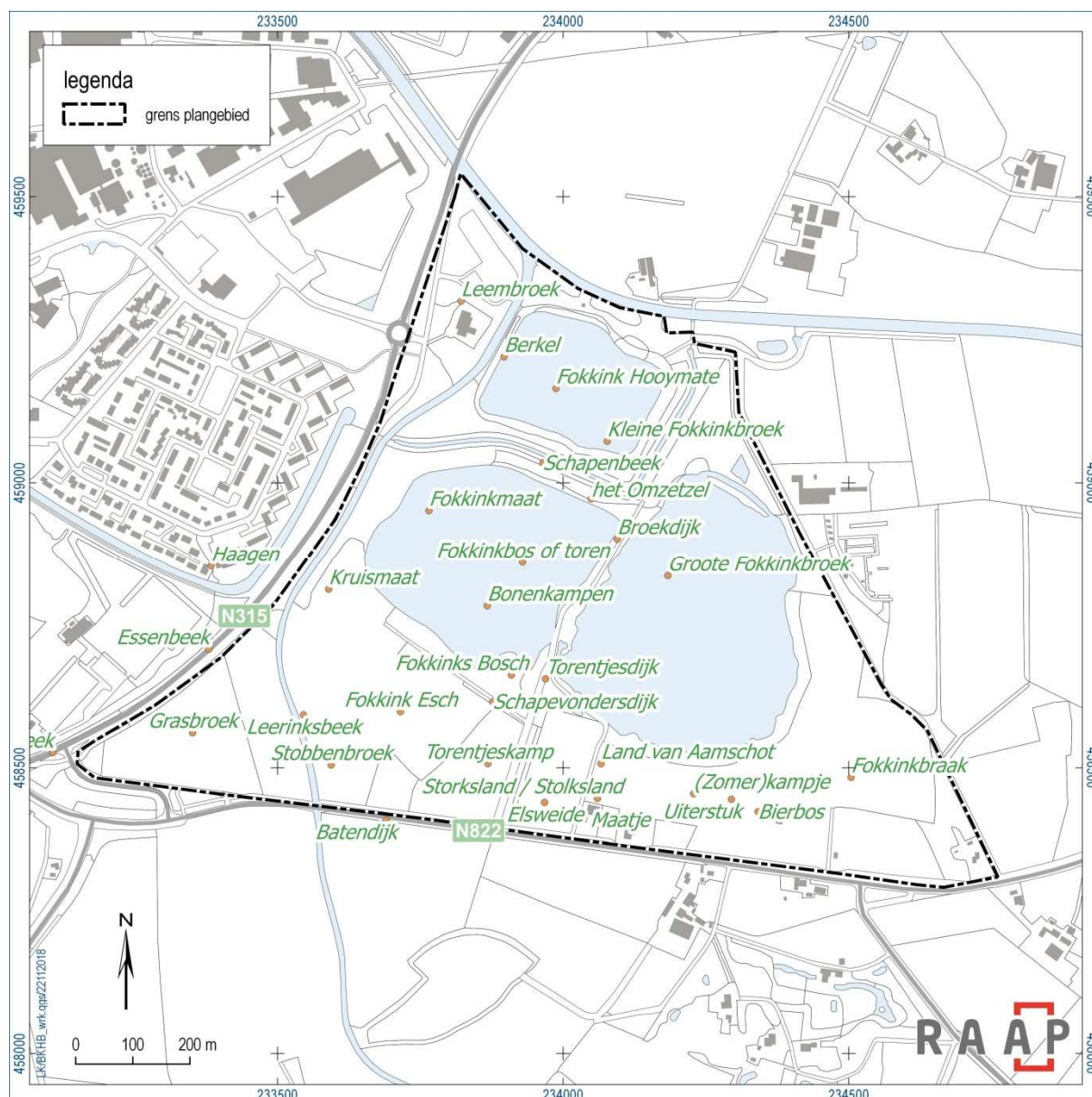
Van Kempen e.a. wijzen voor de landschapsaanleg ook op classicistische karakteristieken, vooral ten zuidwesten van het kasteel ¹⁵, die over het algemeen niet ouder dan de late 17e eeuw zijn. De lanen en dijken in de directe omgeving, die vermoedelijk geen waterstaatkundig doel hadden maar eerder tot doel hebben gehad droog te kunnen reizen, zouden m.i. in dezelfde context aangelegd kunnen zijn. Een aanleg in de late middeleeuwen, zoals hiervoor al aangehaald, lijkt daarmee niet waarschijnlijk, al moeten we daar tegenin brengen dat Fokkink, zoals we nog zullen zien, wel al in de 15e eeuw een nauwe verbintenis met 't Hof kende. Helemaal onmogelijk is die ouderdom dus ook niet. Een onderbouwing voor een periode van intensievere bemoeienis in de late 17e eeuw met de omgeving is dat 't Hof en De Hoeve verbonden lijken te zijn door een classicistische parkaanleg, die op zijn vroegst uit 1654 kan dateren, toen De Hoeve werd aangekocht. ¹⁶

De gronden binnen het plangebied hadden verder nooit een functie die direct ten dienste van de heer stond. Daarvoor lagen ze te ver weg. De voormalige Hieminkbeek, nét ten westen van de uiterste zuidwestpunt van ons plangebied, vormde de oostgrens van de vroegere wildbaan, waar de heer van Borculo kon jagen. We zitten hiermee dus duidelijk in de agrarische periferie van het landgoed 't Hof. ¹⁷

¹⁵ Van Kempen e.a., 2007, 63 en 67

¹⁶ Van Kempen e.a., 2007, 64

¹⁷ Van Kempen e.a., 2007, kaartbijlage 2

Figuur 17. Veldnamenkaart op basis van bronnenonderzoek.

Toestand van de agrarische gronden

Een goederenoverzicht van 't Hof uit 1820 in verband met een beoogde veiling geeft een goed overzicht van het landschap op dat moment en de problemen die er al dan niet met water waren in het westelijk deel van het plangebied. Ter duiding hebben we er de vermoedelijke kadastrale aanduiding bijgeplaatst (zie figuur 16 en figuur 17):

- A 139-140: een weide, de Geer genoemd, met de daar annexen Essendijk en de weide, het Grasbroek genoemd, met een soort van moeras met stroewellen bezet en een dijkje met akkerhout, alle aan den anderen, gelegen tusschen den Batendijk, de Lerinks- en Potugals ¹⁸ beeken. Wort jaarlijks gehooyt tezamen groot 9 morgen grond dezer weide is veenagtig, en alzo slegt in zijn aard. Hieraan was verbonden het onderhoud tussen de Portugals- en Polmansbrug en de kadijken langs de Leerinks-, Essen- en Portugals Beek, alsmede het ruimen van de beken tot het midden. De bekenwallen waren in goede staat, dus het perceel was niet aan overstroming onderhevig.
- A 142: een weide, den Hagen genoemd, met den daar annexen Schapevondersdijk tusschen de rievier de Bercel, de Diepemeen en de Essenbeek, groot 16 morgen 540 roeden (...), wordt jaarlijks gehooit. Is goede vrugtbare grond, voor geen verbetering vatbaar, kan bij ordinair water uit de rievier de Bercel onder water worden gezet. Eraan verbonden zijn het onderhoud van een brug over de Berkel, twee gemetselde en twee houten duikers ter opbrenging en ontlasting van het water aan Kadijk ¹⁹ en een deel van de ruiming van de beek.
- A 152, 153, 155?: een weide, de Fokkink Hooymate genoemd, met de daar annexe gaarde groengrond en geerken met akkerhout, de Hotveen Bongaart en Huisstede genaamd, benevens de rietdijkjes en Broekdijk, alle aan elkaar gelegen tusschen het Grote- en Kleine Fokkinkbroek ²⁰, de Schapenbeek ²¹, de Kruismaat en de Bonenkampen, groot 6 morgen 478 reden (...). De Hooymaat is door H. Nijhof te Borculo gepagt tussen 1818 en 1824. Is alle slegte waterzugtige grond, (...) veel onderhoud benodigt daar het bedijken tot wering van het water en bovendien het onderhoud van een brug over een togtgraven door den Broekdijk (...).
- A 158?: een bosjen, den Fokkinkbos of toren genoemd, met de dijken erom gelegen benevens den Torentjesdijk, bezet met 1000 stuks jonge kleine eyken en 40 dito dennen boomtjes, gelegen tusschen den Fokkinksesch, de Bonenkampen en den bevorens verkogten Fokkinks Bosch, groot 1 morgen 280 roeden (...). De gronden van dit parseel zijn voor bomen te laag; dit is oorzaak dat de bomen slegt groejen.
- A 162 e.o.: een weide, de Kruismate, met den Bekenwal langs de Schapenbeek, daartegens bezet met 75 stuks peppelen, en den daarin gelegen hoek grond met akker en weekhout bezet, het Omzetzel genaamd, benevens de Fokkinks Koemate met de annexe dijken, bezet met 237 stuks jonge eyken boomtjes en eindelijk 2 kampjes bouwland, de Bonen Kampen genoemd, tusschen den Fokkinks Esch, de Schapenbeek en de Fokkinkshooymate gelegen, groot 11 morgen en 106 roeden (...). De weiden worden jaarlijks gehooit en de bonenkampjes zijn door H. Nijhof te Borculo gepagt voor 20 gulden 's jaarlijks, is slegte waterzugtige grond, heeft veel onderhoud tot wering van het water door het onderhouden van kadijken aan de Schapenbeek

¹⁸ Met de Portugals of Potugals beek is vermoedelijk de Heiminkbeek bedoeld, met de Essenbeek de verbinding daartussen.

¹⁹ Dit lijkt te wijzen op een bevoeiingssysteem.

²⁰ Mogelijk in de vroege 17e eeuw al weergegeven op een Berkelkaart als *Fockinghbruich* (Terhalle, 1990, 45).

²¹ Vermoedelijk is hiermee de Haarlosche Afwatering bedoeld.

benodigt, door het graven van sloten door deze weidens en het leggen van een nieuwen kadijk kan er veel verbetering aan worden toegebracht.

- A 168: een kamp bouwland, den Fokkinksesch genoemd, tusschen het Stobbenbroek, den Torentjes Kamp en den dijk die om de Kruismaat loopt gelegen, groot 4 morgen 331 roeden (...). Wordt door H. Nijhof te Borculo op de garve gebout, is tamelijk vrugtbare grond voor geen verbetering vatbaar.
- A 169: een weide, het Stobbenbroek genoemd, gelegen tusschen den Batendijk, den Torentjesdijk, den Fokkinksesch en de Leerinksbeek, wort 's jaarlijks gehooijt groot 3 morgen 509 roeden. De weide is veenachtig en slechte grond, de kadijken worden goed onderhouden. Hieraan is verbonden het onderhoud van de Batendijk tussen de Polmansbrug en de Torentjesdijk, de Kadijk en de ruiming van de Lerinksbeek.
- A 170: een hoek bouwland en groengrond met eenige stroewellen annex, den Torenkamp genoemd, tusschen den Torentjesdijk, Stobbenbroek en Fokkinks Esch, groot 1 morgen 384 roeden. Gepacht door H. Aamschot te Borculo tussen 1818 en 1824. Is zeer lage waterzugtige grond voor weinig verbetering vatbaar.

We lezen hier dat veel broekgronden relatief slecht bruikbaar waren, maar dat de waterproblematiek beheersbaar was door goede kaden langs de watergangen. Plaatselijk kon de situatie nog wat verbeterd worden door een betere afwatering. Verder is interessant dat men aangeeft dat plaatselijk niet alleen de af- maar ook de aanvoer in orde was. Mogelijk heeft dat met het periodiek bevoeien van de graslanden te maken. Verder was het onderhoud van de dijken en watergangen verbonden aan het bezit (en vermoedelijk ook de pacht) van specifieke percelen. We lezen bovendien dat in die periode de Torentjesdijk beplant was met 1000 jonge eiken en enkele dennenboompjes; het was dus al een laan. Verder werd al in 1805-1806 bepaald dat er op Fokkink een heister- of stikkenkamp moest worden aangelegd op Fokkink van een ½ mudde gezaai²², waarvoor meerdere tientallen schepels eikels nodig waren.²³ Mogelijk was dit het hiervoor genoemde Fokkinkbos waar in 1820 jong bos op stond dat slecht wilde groeien, vermoedelijk op de oude huisplaats van de havezate.

Afstoting van landbouwgronden

De oppervlakte aan gronden in het plangebied die tot 's Rijks Stoeterij behoorden nam na 1800 geleidelijk af. Het is duidelijk dat er vóór 1828, vermoedelijk in 1820, een deel van de gronden onder Fokkink, behorend tot het landgoed, aan particulieren verkocht werd. Zowel de huisplaats van het huis Fokkink als de bouwlandkamp *Fokkink Esch* behoorden namelijk in 1828 nog tot de stoeterij, terwijl de boerderij Fokkink en de Fokkinkbraak privaat eigendom waren.²⁴ Het is een voorbeeld van de gestage afname van de hoeveelheid landerijen tot de publieke verkoop in 1854.²⁵ De eigenaar in 1828 was niet de pachter die er nog in de periode 1818-1824 op zat, dus het is aannemelijk dat de pachter het goed niet zelf heeft gekocht of kunnen kopen.

²² Eén mud was ongeveer ½ tot ¾ hectare en varieerde van plaats tot plaats. Hier is dus ongeveer 2500 tot 4000 m² bedoeld.

²³ Domeinrapport 1805-1806: <https://www.heerlijkheidborculo.nl/wp-content/uploads/2014/07/Domeinrapport18051806.pdf>

²⁴ Derking, 1994

²⁵ Van Kempen e.a., 2007, 66

Sloop is niet het einde

Zoals we hiervoor al noemden kwam met de sloop van het (tweede) kasteel in 1870 geen einde aan het landgoed. Terwijl het kasteel ter afbraak van de hand werd gedaan, bleven de landerijen in handen van de familie Van Heeckeren van Wassenaer, vanaf 1936 Stichting Twickel. Om het geheel te kunnen laten functioneren werd een nieuwe boerderij gebouwd, in combinatie met de afbraak van twee oude. Met de verkoop in 1980 kwam ook aan dit pachtbedrijf een einde, en een deel van de gronden werd nadien bij vergunning d.d. 22 november 1982 en 18 september 1986 rendabel gemaakt door ontzanding, mede door Twickel, die een vergunning daarvoor ontving.²⁶

2.3.3 Fokkink

De boerderij en het huis

De boerderij Fokkink

Archeologisch onderzoek in 1990 door amateurarcheologen met medewerking van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek gaf aanwijzingen voor een boerderij (bootvormige huisplattegrond) die in aanleg uit de 10e tot 12e eeuw²⁷ of de tweede helft van de 12e eeuw²⁸ zou dateren. Die datering past ook bij de ouderdom van de meeste boerderijnamen op -ink.²⁹ Op het erf werden overwegend kogelpotscherven aangetroffen.³⁰ Een opvallende vondst op het erf was een looikist. Op enkele tientallen meters van de boerderij lag een poel, waarin volmiddeleeuws aardewerk gevonden is, alsmede een sloot met een vergelijkbare beschoeiing. Ten oosten van de boerderij lagen enkele putten.³¹ Het erf lag vermoedelijk ten westen van de Torentjesdijk, noordoostelijk van de havezate.

Fokkink, dicht bij het kasteel Borculo gelegen, was daarmee ook nauw verbonden, nadat het op een onbekend moment tussen de 12e en vroege 14e eeuw nog Diepenheims goed was. Voor Aamschot gold in ieder geval dat het na Diepenheims geweest te zijn vanaf 1331 een Stichts leengoed was³², maar voor Fokkink kennen we daarvoor geen aanwijzingen.³³ Er is verder een vermelding dat de smalle tiend³⁴ uit *Vockinch* in het kerspel Geesteren in 1420 een leen van de heer van Steinfurt was, met Steven van Dodinwarden als leenman.³⁵ Steven was zeer waarschijnlijk een telg uit het geslacht van de heren van Borculo, maar hoe hij verwant was, is niet duidelijk.³⁶ Overigens konden het goed zelf en het recht op de tiende zonder problemen leengoederen van verschillende instituties zijn, zodat Diepenheim en Steinfurt in dit kader niets met elkaar te maken hebben.

²⁶ Gedeputeerde Staten van Gelderland, beslissing nr. RG91.13305, d.d. 24 november 1992

²⁷ De Graaf, 1994, 31; Van Kempen e.a., 2007, 57

²⁸ Hulst & Buisman, 1991; Gezien de context gaat het om één fase van een langer bewoond erf. De exacte locatie ten opzichte van het laatst bekende erf is noch uit het korte opgravingsverslag, noch uit het artikel van De Graaf op te maken.

²⁹ Keunen, manuscript

³⁰ Hulst & Buisman, 1991; De Graaf, 1994, 41

³¹ De Graaf, 1994, 42

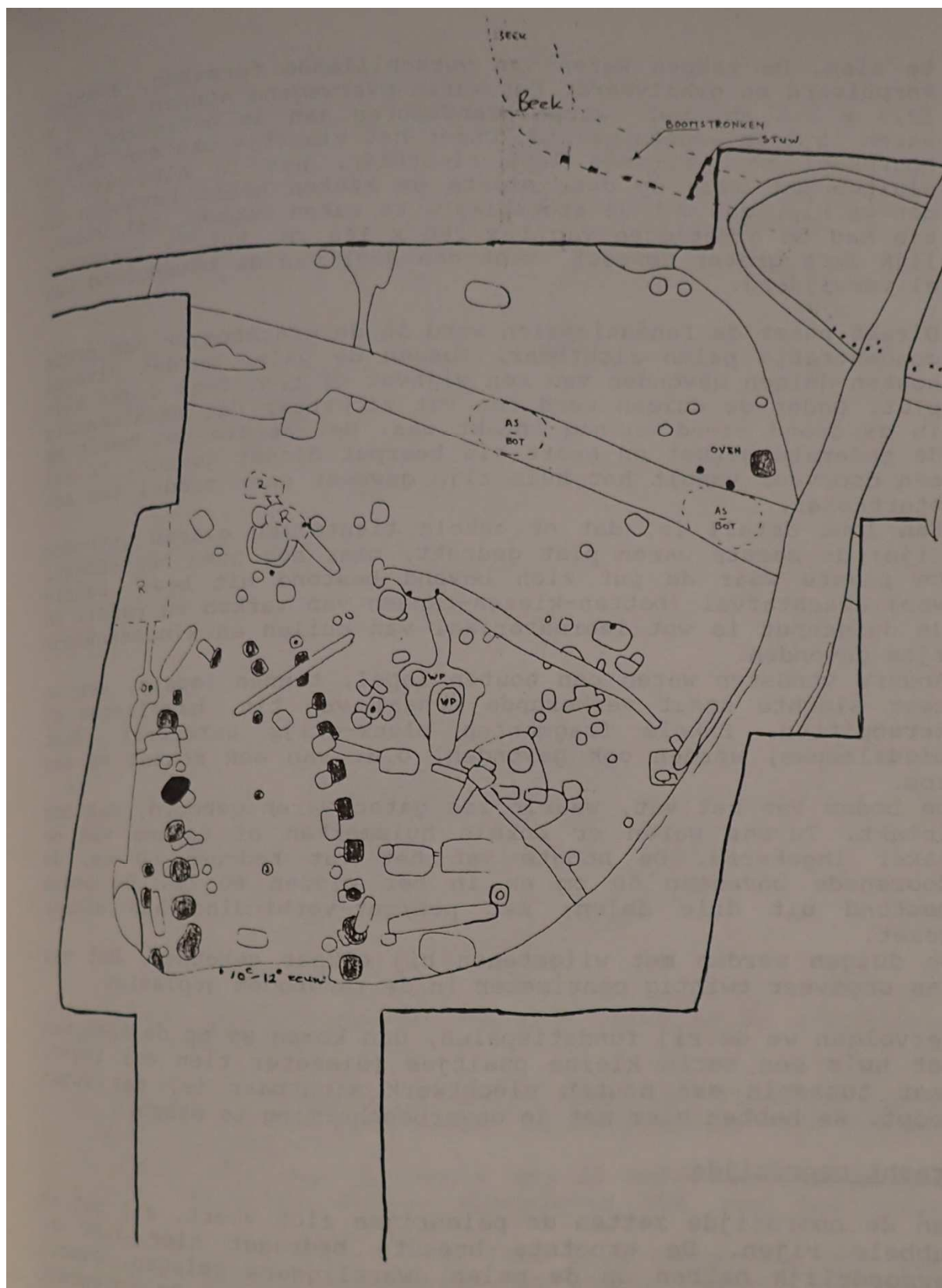
³² Zie ook het leenrepertorium onder <https://www.historischcentrumoverijssel.nl/files/leenrepertorium.pdf>, met daarin leenvermeldingen van 1394 tot 1437 en de vermelding dat Amerscaten als Stichts leen een *borchleen* toe *Dyepenheim* was, evenals enkele andere goederen in Geesteren, waar kennelijk een Diepenheims cluster te vinden was.

³³ Van Kempen e.a. (2007) veronderstellen in navolging van Maas & Schaars (1995) dat Fokkink een Diepenheims leengoed geweest kan zijn. Uit de primaire bewerking van de goederenlijst van Heinrich von Dale (1188, bijgewerkt tot de 14e eeuw) blijkt echter dat *domus Fockinc* niet eenduidig te localiseren is en dat ook andere erven met die naam in Oost-Nederland in aanmerking komen (Philippi & Bannier, 1903, 397). Op basis van het 17e-eeuwse verpondingsregister, waarin een afdracht aan Diepenheim wordt genoemd, kunnen we echter wel bevestigen dat het om ons Fokkink moet gaan. Zie ook Te Walvaart & Te Vaarwerk, 2004, 44.

³⁴ Een smalle tiend was het recht het tiende deel van de oogst van tuinbouwgewassen als peulvruchten, wortelen e.d. te ontvangen.

³⁵ Bewerkt overzicht van leengoederen: https://www.heerlijkheidborculo.nl/wp-content/uploads/2014/07/Overzicht_leengoederen_in_Borculo_Lichtenvoorde_webversie.pdf

³⁶ Mededeling Ronald Blancke, 13 september 2011, via <http://www.graafschap-middeleeuwen.nl/forum2/viewtopic.php?t=680>

Figuur 18. Schets van de opgegraven volmiddeleeuwse boerderij en omgeving (bron: De Graaf, 1994).

Daarna verdwijnt de boerderij enige tijd buiten beeld. Of Fokkink in de drie 16e-eeuwse schattingsregisters genoemd wordt, is niet bekend. Wel vinden we het erf in het verpondingsregister uit 1649, het eerste 'reguliere' grondbelastingsregister dat we kennen, als volgt beschreven: *de bouwerie op Fockinck met onlanden, slencken en moerassen wordt mede onder den Hoogen Huijse Borckelo gebruikt, ende is an bouwlandt ongeveer 12 mlr.geseijs (...) Geen weijdelanden, maer konnen sich soeven oftte acht koen erholden, in de onlanden en slencken. Zijn mede omtrent vier off vijff dagh werck hoeyens, alles slecht mossigh end morassigh landt, oock swere gronden, moet mede met noedighe dijcken, dammen en graevens vorsien worden (...). Wordt mede jaerlix ende alle jaeren anden huijse tot Diepenheim voor stedigheijt betaelt, vier molder garsten ende vier molder haever.*³⁷

Het laatste is een bevestiging dat Fokkink inderdaad ooit een leengoed van Diepenheim was. Dit erf zal conform de gewoonte in die tijd in de volle middeleeuwen enkele malen verplaatst zijn, waarna er in de late middeleeuwen, de 15e eeuw, een edelmanshuis bijgebouwd werd. Opvallend is dat Fokkink in de 17e eeuw tot het Schependom Borculo werd gerekend, Aamschot tot de buurschap Dijke.

Ook in een goederenlijst, gemaakt in verband met een geplande verkoop in 1736, maakt melding van zowel *Ameschoot* als *Fokkingh* als onderdeel van het landgoed Borculo, naast 20 andere erven. Tot het los land behoorden onder meer de *Kruysmathe*, de *Fokkingskoemathe* en het *Stobbenbroeck*, die kennelijk op dat moment niet vanzelfsprekend tot het bedrijf Fokkink behoorden.³⁸

Een goederenoverzicht van de heerlijkheid Borculo uit 1777 noemt in het schependom de erven Ameschoot (pachter Hendrik Ameschoot, in totaal f 182 aan pacht) en Fokking (in totaal f 109 aan pacht).³⁹ Vermoedelijk ontleen enkele families Fokkink die nu nog in de Achterhoek wonen, hun naam aan dit boeren erf.

De laatste boerderij op dit erf werd, zoals we hiervoor al zagen, in 1858 afgebroken, en lag verder oostelijk. Er zouden bouwmaterialen van de havezate in verwerkt geweest zijn, maar deze bewering leunt op weinig bewijs.⁴⁰

De havezate

In de heerlijkheid Borculo lagen vele kleine edelmanshuizen waarvan de eigenaren namens dit huis verbonden waren aan de ridderschap van Borculo. Daarmee werden deze huizen als 'havezate' aangeduid. Dit waren volgens Te Vaarwerk Aamschot⁴¹, Bevervoorde, Boerhof, Bolkshuis, Borg of Mervelde, Drietelaar, Fokkink, Grotenhuis, Harreveld, De Hoeve, een tweede De Hoeve, Horstwijk, De Kamp, Mallem, Marhulzen, Mensinck, Ravenhorst, Schothorst, Tongerlo, Welmerink/Bloo en Wolverink/'s Roon, al bestaat voor een aantal onduidelijkheid of ze echt wel verschreven waren.⁴² Van Fokkink is met zekerheid bekend dat het erf in 1716 als *haevesaete* wordt aangeduid.⁴³ De aanname van Van Kempen e.a. (2007) kan daarmee worden bevestigd.⁴⁴

³⁷ De Graaf, 1994; de transcriptie van Kreijnck bevat fouten. Daarom is het origineel geraadpleegd: Gelders Archief, archief Staten van het Kwartier van Zutphen, inventarisnr. 383, fol. 64v-65, d.d. 1649. Het huis zelf stond niet op dezelfde plek in het register.

³⁸ Te Vaarwerk, 1996b, 51-53

³⁹ Te Vaarwerk, 2011

⁴⁰ De Graaf, 1994, 38; Maas & Schaars, 1995, 33

⁴¹ Aamschot was weliswaar een eigengoed van de heren van Borculo, maar was nooit een havezate. Het was net als Fokkink oorspronkelijk een Diepenheims goed.

⁴² We gaan hierbij uit van het overzicht op <https://www.heerlijkeborculo.nl/geschiedenis/adel-havezaten-en-ridderschap/>.

⁴³ Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers, oud rechterlijk archief Borculo, inventarisnr. 381, fol. 4, d.d. 08-05-1716

⁴⁴ Van Kempen e.a., 2007, 57

Borculo bezat vanouds een eigen ridderschap omdat de heerlijkheid formeel niet tot het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen behoorde. De ridderschap vertegenwoordigde hier het platteland en stond de heer bij. In 1469 waren er 9 riddermatigen, en na de overgang van Borculo naar Gelre in 1616 lukte het alleen Marhulsen om toe te treden tot de Zutphense ridderschap.⁴⁵ Dit verlies aan relevantie en financiële problemen van de eigenaren leidden vervolgens tot het verval van vrijwel alle havezaten in de heerlijkheid Borculo.⁴⁶

Vanaf 1420 vinden we vermeldingen van Johan Vockynck *bastaard van Bronchorst*, richter van *Borcloe*, en zijn vrouw Marie.⁴⁷ Zijn vader zou Gijsbert, heer van Bronkhorst († 1 november 1409) zijn geweest⁴⁸; in 1423 wordt hij omschreven als bastaardbroer van Gheryt van Bonchorst.⁴⁹ Na hem komt de naam Vockynck regelmatig voor in kringen van de Borculose elite; in 1477 worden hun kinderen Gijsbert, Roloff, Herbert en Geryt Vockinck genoemd als schenker van een stuk land, genaamd de Vorreff⁵⁰, aan het O.L. Vrouwealtaar in de kerk te Geesteren in de Borckelsche kapel, ter nagedachtenis van hun ouders Johan en Merie.⁵¹ Gezien zijn naam mogen we er vanuit gaan, dat Johan reeds onroerend goed gebruikte ter plaatse van de latere havezate. De familie zou tot de vroege 17e eeuw de havezate hebben bewoond, en die hebben gehuurd van de heer.⁵² In die periode komt het geslacht Vockinck zu Fockinck voor als bewoner van de Bergfree voor de Geesterse Poort.⁵³ In 1654 verwierven de graven van Limburg Stirum het jachtrecht van Focking en Ameschot.⁵⁴

Het archeologisch onderzoek gaf inzicht in de resten van een omgracht huis, aangelegd vanaf het laatste kwart van de 14e eeuw⁵⁵ of de 15e eeuw.⁵⁶ Het omgracht huis van 19½ bij 9 meter⁵⁷ stond op een grondstuk van 33 bij 22 meter⁵⁸, en was omgeven door een 12 tot 15 meter brede gracht⁵⁹ waar in het zuidelijk deel een laag van 50 cm veen aanwezig was. In dat pakket bevonden zich pitten van kers, pruim en perzik en zaden van linde, hazelaar en eik, een indicatie voor het voedselgebruik. Ook schelpdieren en resten van kabeljauw zijn gevonden.⁶⁰ Het huis moet in een bepaalde fase (deels) met dakpannen gedekt zijn geweest, maar ook zijn er dakleien gevonden.⁶¹ Als interessant voorwerp is een lepel met de wapenschilden van Schimmelpenninck en Van der Oyen te noemen. Het keurmerk wijst op een fabricaat uit de 16e eeuw⁶², terwijl beide families in 1453 door huwelijk verbonden raakten. Uit de periode na 1800 is geen materiaal meer gevonden⁶³, wat aansluit bij het gegeven dat het huis rond ca 1785, in 1809/1815 en 1828 niet meer op kaart wordt afgebeeld (zie ook figuur 13).

⁴⁵ Jacobs, 2013, 89-91

⁴⁶ Keunen, manuscript

⁴⁷ Van Schilfgaarde, 1961, 55, 57, 59

⁴⁸ Notities Ernst Abbing, 27 juli 2014; zie ook Te Vaarwerk, 2002

⁴⁹ Van Schilfgaarde, 1961, 59

⁵⁰ Dit perceel lag in 1416 in het kerspel van Geesteren tussen *den Vockinc Braec ende den Amerschoten Lande* (Redactie, 2007), dus ergens in het zuidoosten van het plangebied. Het was door de kerk verkocht voor de bouw van de toren. De koper had het zelf ontgonnen. In 1477 kwam het dus weer terug aan de kerk.

⁵¹ Van Schilfgaarde, 1961, 101-102

⁵² Te Walvaart & Te Vaarwerk, 2004, 39

⁵³ Maas & Schaars, 1995, 33; zie ook het verpondingskohier uit 1649: *Geert Lutticken huys ende Ursula Groenevelts van de Borchvree, toebehoerende jonker Fockinck*.

⁵⁴ Te Vaarwerk, 2003, 10

⁵⁵ De Graaf, 1994, 38; Van Kempen e.a., 2007, 57. De Graaf baseert zijn datering op de vondsten uit de beerputten en het op diverse plaatsen aangetroffen aardewerk.

⁵⁶ Hulst & Buisman, 1991; Deze constatering van de dienstdoende archeologen past ook beter bij de periode waarin de bastaardzoon van Gijsbert van Bronkhorst hier gewoond kan hebben. De Graaf (1994) geeft aan dat er aan de westzijde in de gracht vooral 15^e-eeuws materiaal werd aangetroffen, aan de noordzijde 16^e-18^e-eeuws materiaal.

⁵⁷ De Graaf (1994) spreekt over een huis van 45 bij 8 meter.

⁵⁸ Hulst & Buisman, 1991; De Graaf (1994) heeft het over een eiland van 55 bij 45 meter.

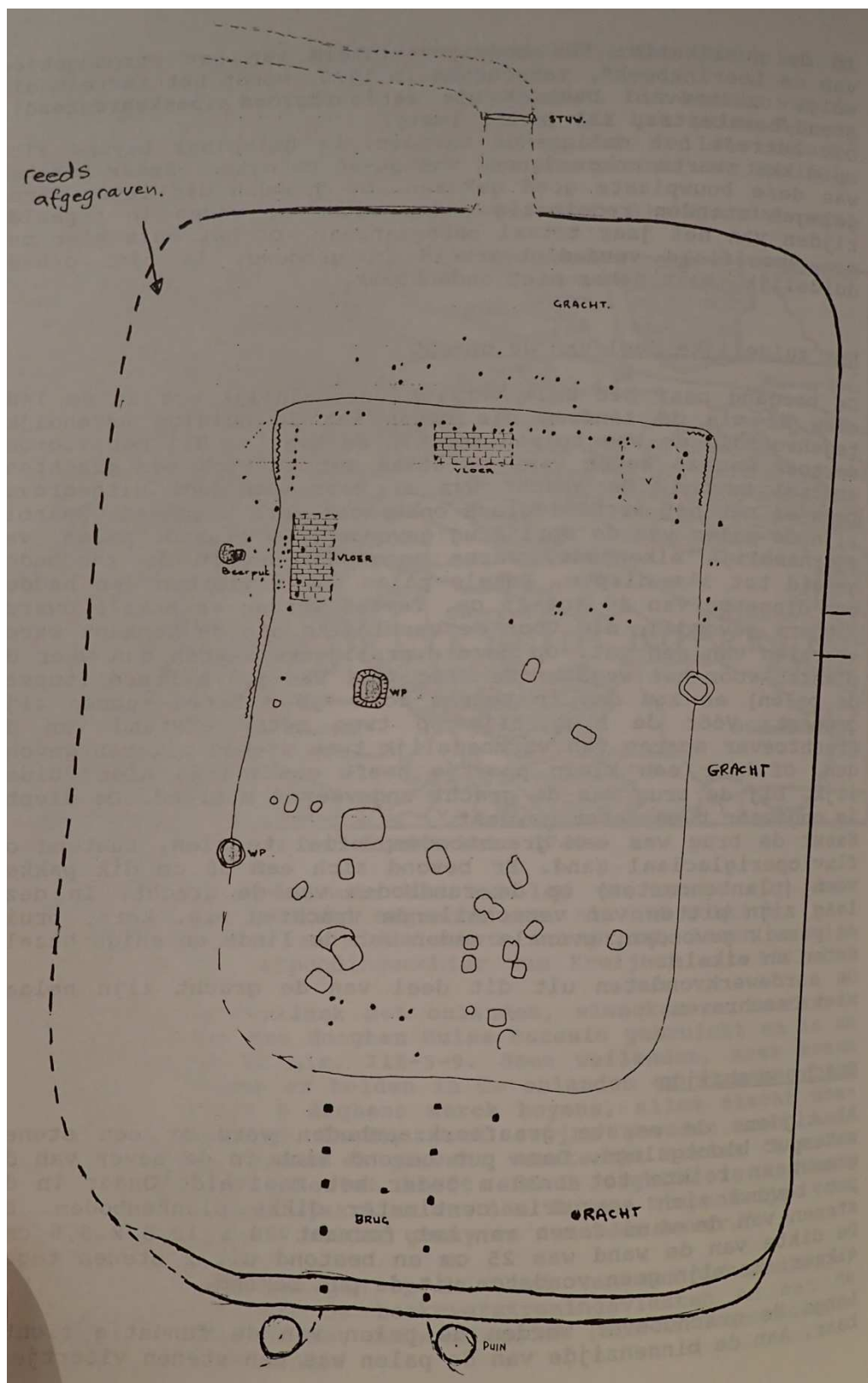
⁵⁹ Hulst & Buisman, 1991

⁶⁰ De Graaf, 1994, 29

⁶¹ De Graaf, 1994, 33

⁶² De Graaf, 1994, 36

⁶³ De Graaf, 1994, 38

Figuur 19. Schets van de opgraving van de havezate Fokkink (bron: De Graaf, 1994).

Merkwaardig is overigens dat het huis Fokkink in goederenlijsten van de heer van Borculo uit 1736 en 1777 niet wordt genoemd, terwijl bijvoorbeeld in dat laatste wel de havezate Marhulsen wordt genoemd.⁶⁴ In 1649 vinden we nog wel een aantekening in het verpondingskohier: *Het hof van Sijn Graefflijker Genade cum appendentijs Amschot, Fockinck*, doch die aantekening was doorgehaald. De havezate Ameschoot wordt wel daadwerkelijk met een volwaardige post vermeld: *Het huys Ameschoot is Sijn Graefflijke Genade thoe. Hyrvan sal den rentmeister die heeren bericht doen. Getaxiert op 60 gulden*.⁶⁵ Dat duidt er wellicht op dat de havezate Fokkink al vrij vroeg in verval was geraakt.

Het landschap

Op basis van de ligging van de havezate en een kaart uit 1815⁶⁶ met toponiemen krijgen we een indruk van de voormalige omvang van de buitenplaats rond de havezate Fokkink aan weerszijden van de Torentjesdijk. Beschouwen we het bedrijf rond Fokkink op basis van de veldnamen, dan zien we dat bij Fokkink sprake was van een omgracht kasteelterrein ten westen van de Torentjesdijk. Het rechthoekige omgrachte terrein, waarop toen reeds geen huis meer stond, lag met zijn achterzijde tegen de Fokkinkmaat, en werd ontsloten via een erftoerit naar de Torentjesdijk. In het verlengde van deze erftoerit lag de door bomen omzoomde weg naar de boerderij Fokkink, die nog in 1828 bestond en uiteindelijk in 1858 werd afgebroken. Op het erf van het huis was tussen 1815 en 1828 hakhout aangeplant. Tot het landgoed behoorden op een onbekend moment vóór 1820 twee bouwlandkampen, namelijk de Fokkinkbraak in het zuidoosten (in 1828 nog deel) en de Fokkink Esch ten westen van de Torentjesdijk (in 1828 net als het erf van het huis nog onderdeel van de stoeterij).⁶⁷ Net als tussen de Torentjesdijk en de Fokkinkbraak lag ook om de Fokkink Esch een beplante weg, onderdeel van het wegenstelsel rond 't Hof en Fokkink. Noordelijk van de cultuurlanderijen van de boerderij Fokkink lagen het Fokkinkbroek en het Kleine Fokkinkbroek, beide markegronden van de marke Geesteren.

2.4 Het agrarisch cultuurlandschap

2.4.1 Het gebied vanuit het perspectief van de historische bedrijven

Situatie in 1828

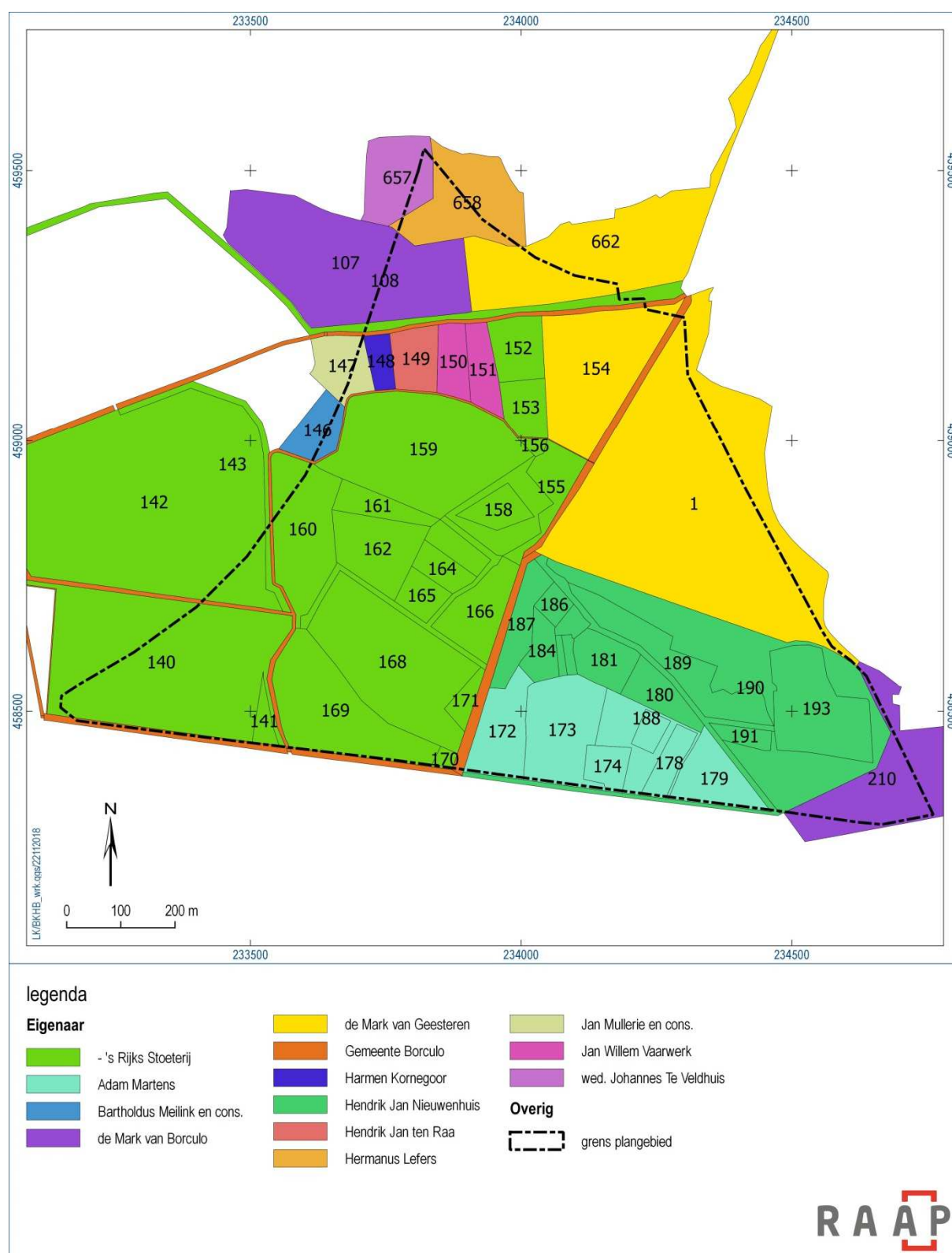
Het kadastraal minuutplan uit 1828 biedt een goede gelegenheid om de aanwezige agrarische bedrijfseenheden in het plangebied te identificeren, in de situatie ná het verdwijnen van de havezate Fokkink en de verkoop van een deel van de agrarische gronden door het landgoed 't Hof. Ten oosten van de Torentjesdijk gaat het om twee bedrijven, te weten de boerderij Fokkink, in 1828 eigendom van Hendrik Jan Nieuwenhuis, koopman te Zutphen, met de daarbij gelegen akker Fokkinkbraak, en de zuidelijk van Fokkink gelegen gronden van Adam Martens (1779-1839), logementhouder te Borculo.

⁶⁴ Te Vaarwerk, 2011, 15 & 89

⁶⁵ Transcriptie verpondingskohier Borculo 1649, Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo

⁶⁶ Secundaire verwijzingen spreken steeds van 1815, maar noemen nergens duidelijk de bron van de kaart. Mogelijk gaat het om de Kaart van het hof te Borculo en omliggende landen, die uit 1809 dateert (Nationaal Archief, collectie Hingman, inventarisnr. 1886). Dan zou de kaart dus 6 jaar ouder zijn.

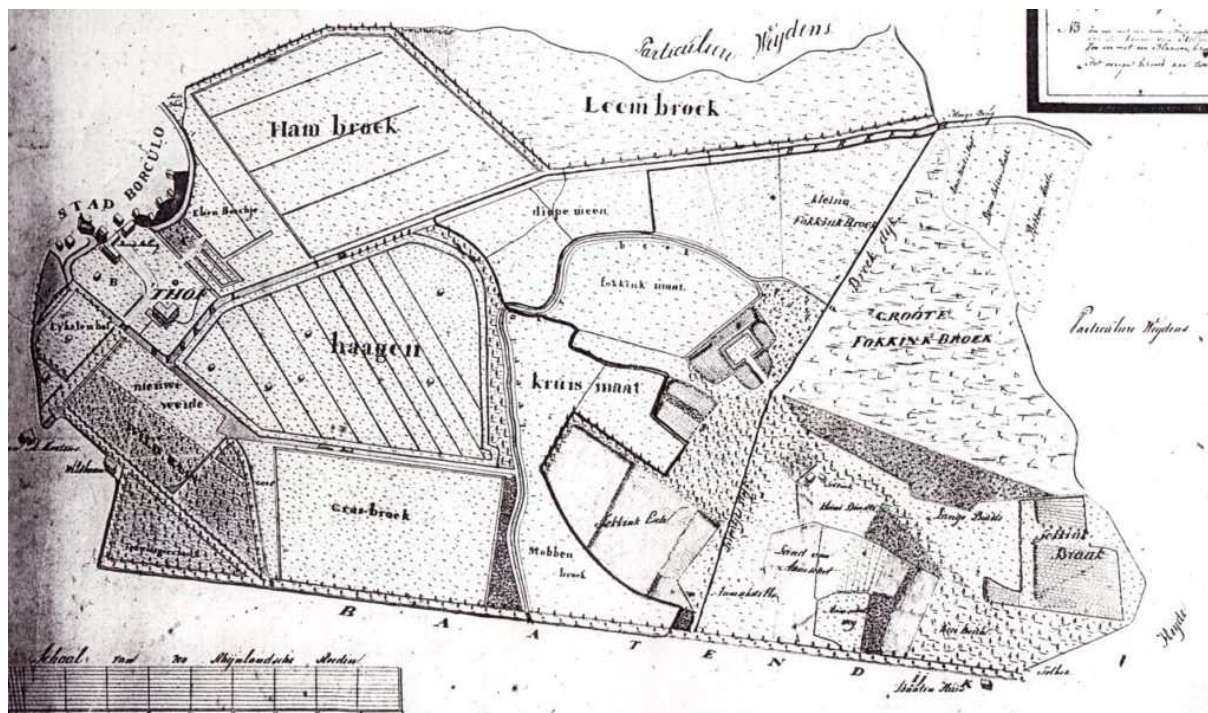
⁶⁷ Derking, 1994

Figuur 20. Eigendomsverdeling binnen het plangebied volgens het kadastraal minuutplan, 1828. We herkennen de belangrijke complexen van 's Rijks Stoeterij (felgroen), Adam Martens (blauw) en Hendrik Jan Nieuwenhuis (mosgroen). In donkerpaars en geel de markegronden (bron: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).

Deze gronden hoorden bij boerderij 't Aamschot, net buiten het plangebied op Batendijk 7 gelegen en evenals de boerderij Fokkink in 1820 door 't Hof verzelfstandigd.⁶⁸ Ten oosten van de Torentjesdijk lagen verder nog de woeste gronden van de marke van Geesteren, waarover later meer.

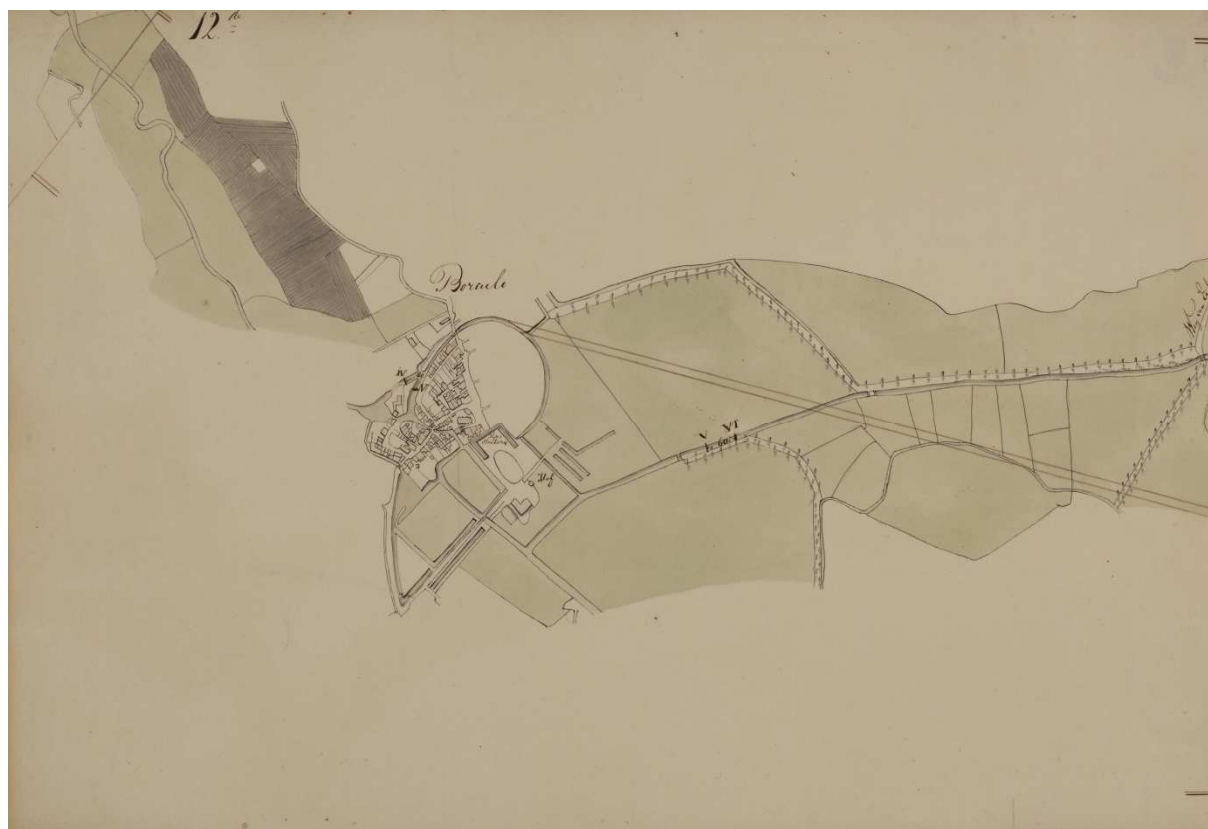
In het westelijk deel, ten westen van de Torentjesdijk, was de eigendomsstructuur anders. Het grootste deel, in het zuidwesten van het plangebied, behoorde in de vroege 19e eeuw nog tot de stoeterij en waren dus niet afgestoten. Hier lagen in 1815 de *Fokkinkmaat*, de *Kruismaat* en de in het landgoed van 't Hof opgenomen *Fokkink Esch*.

Figuur 21. Het landschap en de bijbehorende toponiemen op en rond landgoed 't Hof, Borculo, in 1815 (bron: www.heerlijkheidborculo.nl). Er lijkt op de kaart meer weergegeven te zijn dan op dat moment werkelijk tot 't Hof behoorde, want in 1828 waren grote delen in het oosten privaat bezit, en dat gold kennelijk al voor bepaalde percelen, gezien de aanduiding 'land van Aamschot' op deze kaart.

Het noordwestelijk deel bestond uit kleinere landschappelijke eenheden met een diversiteit aan grondeigenaren. In de noordwestelijke punt lagen twee percelen die nog deel uitmaakten van een groot gebied met weilanden ten noordoosten van Borculo (*Particuliere Weijdens* op een kaart uit 1815). Hier lagen percelen van de weduwe Johannes te Veldhuis en Hermanus Lefers. Afzakkend naar het zuiden lagen dan broekgrond en heide van de marken van Borculo in het westen en Geesteren in het oosten (*Fokkinkbroek*); de markegrens liep hier door het plangebied. Vervolgens volgden een dijk en de loop van de Berkel, waarna we een groenlandenverkaveling langs de Berkel vinden (*Diepe Meen*). Hier lagen percelen hooiland van (van oost naar west) de marke van Geesteren, 's Rijks Stoeterij, Jan Willem te Vaarwerk (landman te Eibergen), Hendrik Jan ten Raa (landbouwer te Geesteren), Harmen Kornegoor (1789-1868) en Jan Mullerie en consorten (landman te Geesteren). Deze groenlandverkaveling, korte strookjes haaks op de Berkel, is een voortzetting van een verkaveling die we verder oostelijk langs de Berkel ook zien. We komen hierop nog terug.

⁶⁸ Aamschot hoorde oorspronkelijk bij het landgoed Borculo en werd in 1820 verkocht (Schaars, 1976; Te Vaarwerk, 1996a). Aanvankelijk was Martens één van de drie eigenaren, maar in 1821 en 1825 verkopen de twee anderen hun bezittingen.

Figuur 22. Het gebied ten oosten van Borculo, tot aan de Hoge Brug in de Torentjesdijk (helemaal rechts), op de 'Kaart der rivier de Berkel' uit 1818-1820. We herkennen de Torentjesdijk, en links daarvan de beekdalpercelen met zuidelijk daaraan grenzend de Haarlosche Afwatering (bron: Gelders Archief, kaartenverzameling Rijksarchief in Gelderland, inventarisnr. 361, d.d. 1818-1820).

Concluderend hebben we dus in de vroege 19e eeuw te maken met een volledig agrarisch bedrijf (H.J. Nieuwenhuis; Fokkink) en een deel van een agrarisch bedrijf (A. Martens; Aamschot) in het oosten, een resterend deel van een landgoed in het westen ('s Rijks Stoeterij; 't Hof), delen van een complex met weilanden en een zone met groenlanden langs de Berkel, beide in handen van vele kleine eigenaren, alsmede een aangrenzend stuk heide van de marke van Geesteren, met daaraan grenzend een perceel hooiland van de marke van Borculo.

Het landschap ontrafeld

Aan de hand van de toponiemen die we aan de hand van het bronnenonderzoek hebben getraceerd en de beschikbare bodemkundige informatie schetsen we hier een beeld van het cultuurlandschap zoals dat in de late middeleeuwen en nieuwe tijd tot stand was gekomen.

Centraal in het plangebied lag het oude erf Fokkink, waarvan resten uit de 12e eeuw zijn aangetroffen. Boerderijnamen op -ink zijn veelal, maar niet altijd, samengesteld met voornamen. In dit geval gaat de voornaam terug op de Germaanse stam folk-, die de betekenis 'volk, krijgsvolk' heeft.⁶⁹ Namen op -ink duiden op het 'horen bij'; de betreffende boerderij behoorde dus toe aan Folk- en zijn familie.⁷⁰

⁶⁹ Voornamendatabank Meertens Instituut, Amsterdam

⁷⁰ Ter Laak, 2005, 97

Op de dekzandruggen, veelal podzolbodems, ontwikkelden zich vanaf de late middeleeuwen de bouwlandkampen zoals we die nu nog kennen, die hier *esch* en *braak* worden genoemd: *Fokkink Esch* en *Fokkink Braak*. Het begrip *es* is etymologisch nog niet eenduidig verklaard, er zijn meerdere afleidingen mogelijk, de betekenis kan door de eeuwen veranderd zijn en er is regionale variatie mogelijk. Zo zijn er vroegmiddeleeuwse vermeldingen die verwijzen naar essenbos.⁷¹ Als bouwlandnaam komt het zeer waarschijnlijk van het Germaanse **ateska* 'zaailand'. Ook een herleiding uit het Germaanse *at-* of *-et* 'eten' is mogelijk. Hieruit zou de term **ateska* kunnen zijn afgeleid, namelijk 'dat wat nodig is om te eten'. Ook een relatie met het Indo-Germaanse *sa-* of *se-* 'uitstrooien, zaaien' is mogelijk, evenals uit het oudengelse *edisc* 'omheind stuk akkerland of weidegrond'. Uit verschillende aanwijzingen blijkt dat in de oorspronkelijke betekenis het verschil tussen akkerland en weiland niet zo absoluut was.⁷² Op de essen ontwikkelde zich vanaf de 15e of 16e eeuw, onder invloed van een intensiveringstendens in het agrarisch systeem, een dek uit humusrijk materiaal en minerale zanddeeltjes: het plaggendek. Daaraan ontleent het ook zijn bodemkundige classificatie: de enkeerdgronden. Waar het dek afwezig is, liggen veldpodzolgronden, wat wijst op een hoge waterverzadiging in het verleden.

Figuur 23. Zicht vanuit het oosten op de duidelijk hoger gelegen Fokkink Esch (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

⁷¹ Spek, 2004, 660-661

⁷² Spek, 2004, 662

De term –braak zou volgens Maas & Schaars wijzen op een uit woeste grond ontgonnen perceel bouwland.⁷³ Het zou daarmee een secundair perceel binnen het bedrijf zijn. De ruimtelijke afgeronde vorm wijst echter wel op een relatief oude ontginning, hetgeen ook geldt voor verwante perceelsnamen in Neede.⁷⁴ Alleen al uit de vermelding van de *Vockinc Braec* in 1416 blijkt dat de ontginning op zijn laatst 15-eeuws, maar vermoedelijk vroeger is.⁷⁵ De genoemde verklaring, die we veeleer voor jongere ontginningen verwachten, is daarom niet bevredigend. Gysseling noemt het ‘rustend akkerland’, waarbij de rust slechts één jaar duurde. Tijdens dat jaar werd de braak viermaal geploegd en eenmaal bemest. De naam was afkomstig van ‘breken’ en was verwant aan het oudhoogduitse *bracha*, de diepe zomerbeploeging die in juni werd uitgevoerd. Hij noemt ‘braak’ tegenover dries, dat volgens hem veel meer een extensief karakter had.⁷⁶ Moerman merkt in navolging van Schönfeld op dat ook de braak als veeweide werd gebruikt en daarom moest worden gebroken.⁷⁷ De verklaring heeft dus vermoedelijk veel meer betrekking op de intensiteit van bewerken dat op de ouderdom van de ontginning of de toestand vóór de ontginning.

Figuur 24. Achter de akker op de voorgrond herkennen we de steilrand van de Fokkink Braak, waarop recentelijk een bomenrij is geplant (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

⁷³ Maas & Schaars, 1995, 18

⁷⁴ Keunen, manuscript

⁷⁵ Redactie, 2007, 40

⁷⁶ Gysseling, 1975, 260

⁷⁷ Moerman, 1956, 41

Om het vee in de winter te kunnen voederen waren de maten van belang. De naam, verwant aan het werkwoord 'maaïen', verwijst naar de functie als hooiland.⁷⁸ Tegen de Haarlosche Afwatering lag de *Fokkink Hooymate*. Namen met een diersoort ervoor, zoals ook hier de *Fokkinks Koemate*, wijzen op een functie als weiland.⁷⁹ De herkomst van het eerste deel van *Kruismaat* is onduidelijk. Naar de vorm verwijst het hier in elk geval niet. De ligging aan een beek zorgde voor enige aanrijking van de bodem, geschikt voor gebruik als hooiland.

De naam Haagen wijst op een omheining van levend hout. Mogelijk kende het gebied ooit een fijnere verkaveling met opgaand hout op de kavelgrenzen.⁸⁰

Figuur 25. Het Stobbenbroek, gelegen tussen de Fokkink Esch en de Batendijk, met een karakteristieke knotbomenrij (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Heel prominent in het natte deel van ons gebied zijn de broek-namen. Broek is mogelijk afkomstig uit een oudere, niet-indoeuropese taal, en verwijst in veel gevallen naar gebieden waar water stagneerde.⁸¹ Het feit dat de Berkel hier pas secundair door het broekgebied is geleid, wijst al op de stagnatie van water in een ruime periode van de geschiedenis. In het plangebied gaat het vooral om kalkloze poldervaaggronden, zavel- en kleigronden met periodiek hoge grondwaterstanden. Dat de

⁷⁸ Maas & Schaars, 1995; Ter Laak, 2005, 111

⁷⁹ Derking, 1994; Ter Laak, 2005, 111

⁸⁰ Spek, 2004, 713

⁸¹ Ter Laak, 2005, 77-80

broeken ook wel binnen het agrarisch bedrijf werden gebruikt, blijkt uit de benaming *Datt Fockinck hoeybroeck* uit 1674.⁸²

Van jonger datum zijn de (aangeplante) bossen. De term 'bos' is net als 'broek' vermoedelijk afkomstig uit een oudere, niet meer bekende taal.⁸³

Uit bovenstaande namen blijkt hoe de mens gedurende lange tijd het natuurlijke landschap onder controle en in gebruik heeft geprobeerd te houden / nemen en daar specifieke functies aan toegekend heeft.

Ontwikkeling na 1828

Grote lijn

Met het afnemen van de invloed van de buitenplaatseigenaren nam het belang van de boeren voor het landschap in de 19e eeuw toe. De belangrijkste ontwikkeling in de 19e eeuw is de verdeling en ontginning van de resterende heide in het noordoosten. Men heeft de percelen aanvankelijk bebost, en naderhand omgezet in percelen grasland, omgeven door houtsingels. Vermoedelijk pas in de jaren dertig werd het laatste heideperceeltje, een perceel nabij de *Hooge Brug* over de Berkel, in cultuur gebracht. Tegelijk was vóór 1890 het erf Fokkink geheel van de kaart verdwenen.

Kort daarvoor verschijnen op de Chromotopografische Kaart des Rijks, uitgegeven in 1930, twee nieuwe boerderijen, namelijk het nog bestaande Batendijk 2 en een verdwenen erf ten zuiden van plas 2, dat (naar het vroegere landgoed) 't Hof werd genoemd. In die periode zette ook het verdwenen van opgaand bos in de zuidoosthoek verder door. Na de Tweede Wereldoorlog gebeurde dat ook in de jonge 19e-eeuwse ontginningen.

Vóór 1977 werd de Berkel naar het noorden omgeleid, de rondweg rond Borculo aangelegd en de Leerinkbeek langs die rondweg gelegd. Toen begon men ook met de aanleg van de eerste Hambroekplas. Op de Haarlosche Afwatering werd een nieuwe watergang rond de Hambroekplas aangesloten. Vóór 1989 startte de ontzanding van de tweede Hambroekplas, waarvoor het erf 't Hof moest wijken. Het zuidelijk deel van de plas werd het eerst aangelegd, vóór 1995 gevolgd door het noordelijk deel. Vóór 1997 startte vervolgens de ontzanding van wat de derde Hambroekplas zou worden, eerst het noordwesten van de huidige plas en vóór 2005 ook het zuidelijke deel. Vóór 2010 werd tenslotte in oostelijke richting uitgebreid.

Jonge broek- en heideontginningen

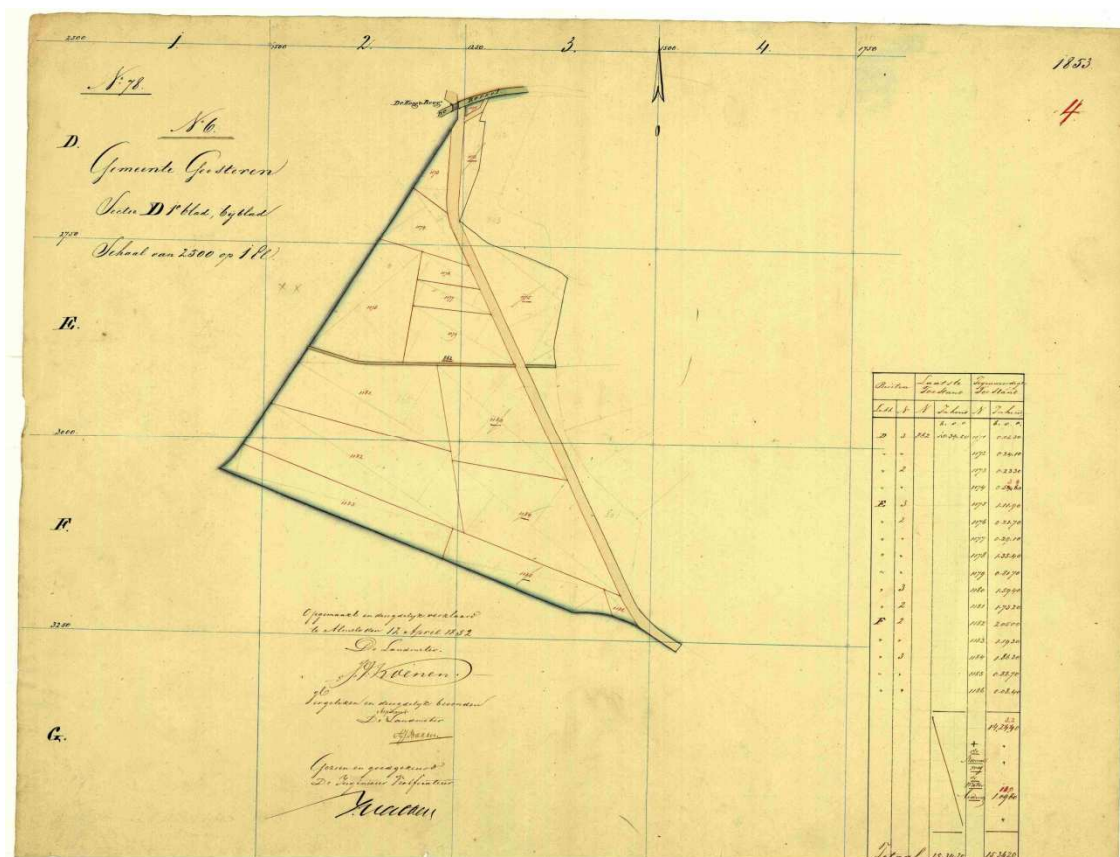
Ten tijde van de opmetingen voor het kadaster lagen er nog drie percelen die als heide werden aangeduid in het plangebied, te weten Geesteren D 1 ('t *Fockinkbroeck*), Geesteren C 662, beide eigendom van de marke van Geesteren, en A 210, eigendom van de marke van Borculo. Verder was Borculo A 107 weliswaar hooiland, maar nog eigendom van de marke van Borculo. In feite ging het bij de Geesterse heidevelden niet om (droge) heide, maar om broekland.

We belichten eerst de ontginning van het grootste perceel broekland, 't *Fockinkbroeck*, ruim 16 hectare groot. In 1846 werd daarvan een gedeelte buiten het plangebied afgesplitst, dat daardoor kadastraal

⁸² Transcriptie domeinrekening 1674, door Bennie te Vaarwerk (https://www.heerlijkheidborculo.nl/wp-content/uploads/2014/07/Transcriptie_Domeinrekening_1674_CvLS_NL22.pdf).

⁸³ Ter Laak, 2005, 72

perceel D 861 werd. Het resterende stuk broekland kreeg het nummer D 862. In dj. 1853⁸⁴ volgde vervolgens de verdeling van alle markengronden, waaronder ook dit perceel. Het na 1846 resterende deel van het vroegere perceel broekland werd verdeeld in 16 percelen⁸⁵, en ook werd de aanleg van de Hogebrugweg langs de kavelgrens die in 1846 was ontstaan, mogelijk gemaakt. Van deze 16 percelen lagen er 13 binnen het plangebied.

Figuur 26. Een kadastrale hulpkaart met aanduiding van de nieuwe verkaveling van het voormalig perceel broekland van het Fokkinkbroek (bron: Kadaster Archiefviewer).

De kopers waren particulieren uit de regio. Zo kocht de Borculose metselaar Roelof ten Harkel twee percelen weiland (broekgrond), ter grootte van resp. 24,1 en 23,3 are (resp. D 1172 en D 1173). Alleen een klein stukje weiland in broekgrond (D 1171), ter grootte van 2,3 are, zou vooreerst markengrond blijven en werd in datzelfde dj. 1853 alsnog verkocht aan Ten Harkel.⁸⁶

⁸⁴ Een dienstjaar (dj.) is het jaar waarin e.e.a. in de kadastrale administratie werd bijgeschreven, en volgde vaak op het jaar waarin de daadwerkelijke gebeurtenis plaatsvond. Als we alleen het dienstjaar kennen, staat er in dit rapport dj. voor het jaartal.

⁸⁵ Deze percelen kregen de aanduidingen D 1171 tot en met D 1186.

⁸⁶ Van deze percelen lag alleen D 1173 binnen het plangebied.

Kadastrale aanduiding	Oppervlakte	Koper	Beroep, woonplaats
Geesteren D 1173	23,30 are	Roelof ten Harkel	metseelaar, Borculo
Geesteren D 1174	53,40 are	Herman ter Aart	landbouwer, Geesteren
Geesteren D 1176	21,70 are	Hendrika Boevink, vrouw van Arent Botloon, en Janna Boevink	Geesteren
Geesteren D 1177	29,10 are	Roelof Willink (Luitje)	landbouwer op Luitje Willink, Geesteren
Geesteren D 1178	1 hectare, 35,40 are	Alerd Hamersteen	landbouwer, Geesteren
Geesteren D 1179	81,70 are	Hermanus ten Harkel	landbouwer op Scheller, Geesteren
Geesteren D 1180	1 hectare, 59,40 are	Arend Jan Hesselink	landbouwer, Geesteren
Geesteren D 1181	1 hectare, 73,20 are	Gerrit Smits	vrederechter, Eibergen
Geesteren D 1182	2 hectare, 5 are	Judith Maria Ignatia Olivira baronesse van Dorth tot Medler	zonder beroep, Vorden
Geesteren D 1183	1 hectare, 19,30 are	Gerhardina ter Raa, weduwe van Adam Martens, en haar kinderen	logementhoudster, Borculo
Geesteren D 1184	1 hectare 86,30 are	Lambert Willem de Grient Dreux	predikant, Franeker
Geesteren D 1185	88,70 are	Christoffel ten Hoopen	koopman, Zutphen
Geesteren D 1186	8,40 are	Willem ten Harkel	landbouwer op Volland, Borculo

Tabel 2. Kopers van percelen broekland, omgezet in weiland in het oosten van het plangebied, het vroegere perceel Geesteren D 1, voor zover binnen het plangebied gelegen.

Als we dit overzicht analyseren, zien we dat de nieuwe eigenaren uit meerdere lagen van de maatschappij kwamen, van metselaars en landbouwers tot middenstanders, kooplieden, predikanten en zelfs de regionale adel. De sociale klasse hangt bovendien sterk samen met de omvang van het perceel dat men verwierf: de kleinere percelen gingen naar de metselaars en landbouwers, de grotere naar de predikant, vrederechter en adel. Er kwam in 1852 dus een doorsnede van de maatschappij samen in deze nieuwe broekontginning. Het gros van de personen kwam uit de regio, met uitzondering van de predikant uit Franeker. Deze predikant was echter de oud-predikant van Neede, wat de bezittingen in deze regio kan verklaren. Het merendeel was van lokale oorsprong; slechts één persoon, namelijk de weduwe van Adam Martens, bezat al andere bezittingen in ons overig natuurlijk 'willekeurig' begrensde plangebied.

Het noordoostelijke broek was het perceel Geesteren C 662, waarvan het westelijke deel in het plangebied viel. Nadat eerder het oostelijke deel er al vanaf gesplitst was, werd ook dit perceel, na de afsplitsing van het oostelijke deel C 712 genummerd, in 1852 door de marke verkocht. Anders dan bij de voorgaande percelen ging het hier nog om broekgrond, en was er nog geen sprake van weiland. Zo staat bij perceel C 789 dat de koper het perceel in dj. 1871 liet ontginnen, hetgeen hij ook deed met het van anderen gekochte C 788 en C 791. Een latere eigenaar, Gerrit Jan Hesselink, landbouwer te Geesteren, liet C 792 en C 793 in dj. 1873 ontginnen.

Kadastrale aanduiding	Oppervlakte	Koper	Beroep, woonplaats
Geesteren C 788	11,90 are	Gerrit ter Meulen	koopman, Borculo
Geesteren C 789	40,70 are	Albertus Meilink	koopman, Borculo
Geesteren C 790	19,80 are	Godfried Leefers	Borculo
Geesteren C 791	50,70 are	Jacob Kobus	koopman, Deventer
Geesteren C 792	16,20 are	Arend Jan Hesselink	landbouwer, Geesteren
Geesteren C 793	76,10 are	Arend Jan Hesselink	landbouwer, Geesteren
Geesteren C 794	61,80 are	Jenneken Willink (Luitjen), weduwe van Jan Willem Lappenschaar	Geesteren, op Botloon
Geesteren C 795 ⁸⁷	10,30 are	Carel Ferdinand Schawis	gemeenteontvanger, Borculo

Tabel 3. Kopers van percelen broekland, omgezet in weiland in het oosten van het plangebied, het vroegere perceel Geesteren C 662, voor zover binnen het plangebied gelegen. Het betreft minder dan de helft van de totale ontginning C 662.

Figuur 27. Rechts van de waterloop herkennen we het spits toelopende bosje als laatste duidelijke relict van de jonge heideontginning (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

⁸⁷ Hij kocht ook C 796, 43,20 are groot. Beide percelen werden later verenigd.

Door de maat en schaal kwamen grote percelen hier niet voor, en wellicht daarom ook niet kopers uit hogere sociale klassen. Beide heideontginningen waren kleinschalige uitbreidingen van bestaande bedrijven. Er kwamen geen nieuwe bedrijven of boerderijen tot stand.

Het derde perceel heide lag in het zuidoosten van het plangebied, rond de Fokkinkbraak. De heide werd in 1852 bij de markenscheiding van de hand gedaan. Anders dan bij de broekgebieden was het aantal kopers hier beperkt, althans, er was in elk geval één koper die meerdere percelen kocht. Mr. Jan Hendrik Nieuwenhuis, advocaat te Zutphen, verwierf in dj. 1859 maar liefst 4,6040 hectare.⁸⁸ Die grond lag tegen de Borculoseweg en Hogebrugweg, en aan de oostzijde van de Hogebrugweg. Nieuwenhuis was zeer waarschijnlijk verwant aan Hendrik Jan Nieuwenhuis, koopman, die het naastgelegen erf Fokkink in 1828 in eigendom had.

Dynamiek van erven

Zoals hiervoor aangegeven zien we op het gebied van huizen en erven ook een belangrijke dynamiek terug. Vóór 1890 verdween het erf van de vroege havezate Fokkink, terwijl in de late 19e en vroege 20e eeuw twee nieuwe huisplaatsen in het bestaande cultuurlandschap ontstonden. In de late 20e eeuw kwam daar nog een derde erf bij, dat we volledigheidshalve ook behandelen.⁸⁹

Het bedrijf Fokkink, zoals dat in 1828 nog bestond als eigendom van Hendrik Jan Nieuwenhuis, bleef na 1828 nog geruime tijd bijeen, onder eigenaarschap van Christoffel ten Hoopen, koopman te Zutphen (dj. 1840 – dj. 1854) en Johanna Henrietta ten Hoopen, gehuwd met Mr. H.G. Nieuwenhuis. In dj. 1856 maakten zij een knip in de gronden. Het westelijke deel, ten westen van het denkbeeldige verlengde van de huidige Groenloseweg, ging naar Catharina Kreunen (ca 1801-1874), weduwe van Steven Hamer, bakster te Borculo, en het oostelijke deel, inclusief de Fokkink Braak, ging naar Garrit Griemelink, landbouwer te Borculo.

Het laatste huis op Fokkink werd kort daarop, in 1858, afgebroken, toen het erf eigendom was van genoemde weduwe Hamer. In de gemeente Borculo bezat zij ook nog elders een huis, en het is dan ook onwaarschijnlijk dat zij op Fokkink woonde. Het erf (A 1416) bleef nog een jaar braak liggen, en werd in 1859 omgezet in bouwland (A 1752).⁹⁰ De landerijen werden ingepast in de gronden van de boerderij Bate in Borculo, in de late 19e eeuw van onder meer Hendrik Jan (1830-1894), daarna de weduwe van Hendrik Jan, te weten Hendrika Grada Groot Obbink (1843-1911) en na haar haar zoon Gerrit Jan Griemelink en diens weduwe Harmina Dieperink (1876-1955), landbouwers op de Bate.⁹¹ De Bate ligt aan de Batendijk 1, zuidoostelijk van het plangebied. Het land in het plangebied was toen dus bij een boerderij gevoegd die in 1828 nog geen bezittingen in het plangebied kende.

De totstandkoming van het erf Batendijk 2 maakt deel uit van de ontwikkelingsgeschiedenis van de landerijen van Adam Martens en zijn nazaten, het andere bedrijf in het oostelijke deel van het plangebied. Zijn dochter erfde een deel⁹², en die vererfde haar deel in dj. 1865 weer aan Frederik Johan Jordaan, textielabrikant te Haaksbergen, echtgenoot van de op 26-jarige leeftijd overleden Anna Arendina Martens.⁹³ Zijn weduwe, woonachtig te Haaksbergen, verkocht haar bezittingen in dj. 1912

⁸⁸ Kadastrale leggers Borculo, reeks 1, artikel 654

⁸⁹ figuur 20 laat de eigendomsverhoudingen in 1828 zien. Het is helaas niet mogelijk om jongere reconstructiekaarten van eigendomsverhoudingen te genereren, daar de onderliggende verkavelingsbeelden (nog) niet digitaal beschikbaar zijn.

⁹⁰ Kadastrale leggers Borculo, reeks 1, artikel 542

⁹¹ Kadastrale leggers Borculo, reeks 1, artikel 1085, 1123 en 1696

⁹² Hiermee viel het oude bezit van Adam Martens uiteen. Het huis Batendijk 7, het Aamschot, kwam uiteindelijk bij schoonzoon Antonij Hendrik Geersterecht.

⁹³ Kadastrale leggers Borculo, reeks 1, artikel 847

allemaal aan Jan Griemelink (1878-1923), landbouwer op de Bate te Borculo, eigenaar van A 172 tot en met A 174 en een aantal andere percelen, namelijk A 2199, A 2200 en A 2201. Hij was een zoon van Hendrik Jan, die andere percelen in het plangebied verwierf. Dat betekent tevens, dat na de verkoop van delen van Fokkink en Aamschot door 't Hof, in 1820⁹⁴, voor het eerst in de vroege 20e eeuw weer delen van beide bedrijven in één hand verenigd waren, onder het bedrijf De Bate, zij het in handen van twee broers.⁹⁵

De Bate en Griemelink

Met de desintegratie van Aamschot (na de dood van Adam Martens in 1839) en Fokkink (door de verkoop in dj. 1856) ontstond er ruimte voor de uitbreiding van andere bedrijven in de omgeving. Verschillende leden van de familie Griemelink van boerderij De Bate verwierven vervolgens over langere tijd landerijen in het plangebied. Delen van Fokkink kwamen uiteindelijk terecht bij de Borculose landbouwer en wethouder Gerrit Jan Griemelink (1870-1932) op de Bate⁹⁶, terwijl zijn broer Jan (1878-1923) delen van het vroegere Aamschot kocht en daar het huis Nieuw Bate, ook wel Klein Bate genoemd, op liet bouwen. Dat was duidelijk bedoeld om een eigen bedrijf te kunnen starten: hij was enkele jaren ervoor, op 29 mei 1903, getrouwd. Doordat hij jong overleed, werden kort in 1923 zijn kinderen eigenaar van Batendijk 2. Pas tientallen jaren later werd de boedel tussen de kinderen verdeeld. De nieuwe eigenaar, schoonzoon Jan Willem Saaltink, verwierf ook het oude bedrijf de Bate door het kinderloos overlijden van 'oom Gerrit Jan'. Daardoor was heel Bate weer in één hand verenigd. Terwijl Nieuw Bate in dj. 1965 als woonboerderij zonder land van de hand werd gedaan, behield de familie de Bate.⁹⁷

⁹⁴ Schaars, 1976

⁹⁵ Kadastrale leggers Borculo, reeks 1, artikel 1846

⁹⁶ Nog in 1889 bood H.J. Griemelink te koop aan: *een perceel, 10-jarig, op Fokkink bij de Bate te Borculo* (De Graafschap-bode, 10 april 1889). De naam Fokkink bleef ondanks de toevoeging aan de Bate dus behouden in het spraakgebruik.

⁹⁷ Kadastrale leggers Borculo, reeks 4 en 5, artikel 1696

Figuur 28. Batendijk 2 (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Op A 173, bouwland, werd in 1913 door Jan Griemelink een huis gesticht. In 1916 werd er bijgebouwd. Dit huis kreeg de naam Nieuw Bate (A 3534)⁹⁸, ook wel als Klein Bate bekend. In dj. 1947, Jan was toen inmiddels al geruime tijd overleden, werd de boedel tussen zijn kinderen verdeeld. Zijn schoonzoon Jan Willem Saaltink (1914-1988), landbouwer op de Bate te Borculo⁹⁹, kreeg onder meer de nieuwe boerderij Nieuw Bate, gebouwd op het Stolksland of Storksland.¹⁰⁰ Op zijn land stond ook een oude veldschuur, die vóór 1955 moet zijn gebouwd en recentelijk lijkt te zijn gesloopt.¹⁰¹

Hij verkocht het huis in dj. 1965, maar behield het land. Op dat moment verloor het huis (A 4414) zeer waarschijnlijk zijn agrarische functie. De nieuwe eigenaar was Albert Jan Schutte (1936), zuivelarbeider, die ervoor van Neede naar Borculo verhuisde.

Het tweede erf dat werd gesticht ná 1832 is de huisplaats waarvan het huis verdween toen de tweede Hambroekplas werd aangelegd. Het erf zelf is echter nooit vergraven en bestaat nog altijd bestaat, in een bosje direct ten zuiden van de plas, en vormt zelfs nog een afzonderlijk kadastraal perceel: G 377. Toen de Stoeterij in 1854 werd verkocht, ging de bouwlandkamp (A 168) waarop het erf later zou verrijzen over naar Geertruida Sara Agatha van Pabst, de douirière van Van Heeckeren van Kell, de

⁹⁸ Deze naam is formeel in de kadastrale administratie vastgelegd.

⁹⁹ Niet duidelijk is hoe hij daar boer werd, aangezien de Bate in de andere tak van de familie was gebleven.

¹⁰⁰ Kadastrale leggers Borculo, reeks 4, artikel 2430

¹⁰¹ Op de Google Streetview-beelden uit september 2015 stond de schuur er nog, ten tijde van dit onderzoek (november 2018) is zij verdwenen.

heer van Ruurlo. Haar erfgenaam was haar zoon Jacob Dirk Carel van Heeckeren van Wassenaer, die te Delden op huize Twickel woonde.

Figuur 29. Boerderij 't Hof in Borculo, gefotografeerd in 1963 (bron: Historische Vereniging Borculo).

Figuur 30. Op het erf schoot na de sloop beplanting op; links herkennen we nog een relict van de vroegere erfbeplanting. Mogelijk gaat het om de boom op de bovenste foto rechts (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Het landgoed Twickel kende nog in 1985 behalve bezittingen bij Delden zelf ook grote hoeveelheden bezit, zo'n 2000 hectare, in de nabijheid van Wassenaar, Zevenaar, Laag-Soeren, Dieren, Lage, Breklenkamp, Lochem en dus Borculo.¹⁰²

In die familie bleef het perceel lange tijd, net als veel land van de voormalige stoeterij. Het kasteel was in 1870 reeds gesloopt¹⁰³ en separaat van de rest verkocht. Het landgoed als zodanig bleef echter nog bestaan.¹⁰⁴ In 1888 werd op deze bouwlandkamp een nieuw erf (A 2910, later A 2941) gesticht onder Rodolphe Frédéric van Heeckeren van Wassenaer (1858-1936), die het geheel bij meerderjarigheid van zijn overleden broer had geërfd.¹⁰⁵ De naam, 't Hof of de Höfte, verwijst naar de naam van het landgoed waar het perceel deel van uitgemaakt had, en waarvan het hoofdgebouw toen inmiddels was verdwenen.

Rodolphe stond bekend als een actief beheerder en ontwikkelaar van zijn bezittingen¹⁰⁶, en dat gold wellicht ook voor de 'onthoofde' Borculose bezittingen, zonder kasteel. Toen Rodolphe zijn bezit kreeg, stonden er twee huizen op zijn Borculose bezit, namelijk A 225 (gesloopt in dj. 1893, ter plaatse van Haarloseweg 4) en A 228 (afbraak in dj. 1881, ter plaatse van Sporthal 't Timpke), en niet uit te sluiten valt dat dit huis in plaats van die wellicht toen al bouwvallige huizen verrees, als kern van de Borculose bezittingen. Als locatie koos men een plek direct aan een bouwlandkamp, historisch-landschappelijk de plek waar vanouds de boerderijen al stonden.

¹⁰² Wonink, 1986, 9

¹⁰³ Van Kempen e.a., 2007, 26

¹⁰⁴ Kadastrale leggers Borculo, reeks 4, artikel 903

¹⁰⁵ Kadastrale leggers Borculo, reeks 4, artikel 1126

¹⁰⁶ Wonink, 1986, 37

De koning als heer van Borculo?

Koning Willem-Alexander draagt nog altijd de titel 'heer van Borculo'.¹⁰⁷ Weliswaar is met invoering van de jachtwet in 1923 het laatste heerlijke recht verdwenen, maar de titels zijn informeel blijven bestaan. Nader beschouwd is het echter merkwaardig dat deze titel nog bij de Oranjes berust. Normaal gesproken ging de titel over bij verkoop van landgoed en kasteel. De Oranjes deden daarvan in 1854 afstand, meer precies de ontvanger der domeinen verkocht het geheel. Daaraan vooraf ging de afstand bij Koninklijk Besluit op 3 juni 1821 aan het Departement van Oorlog om er een rijksstoeterij in te richten. In 1842 werd de stoeterij weer door de koning op particuliere basis voortgezet.

Nu is het merkwaardige dus dat terwijl kasteel en landgoed in 1854 werden afgestaan, de titel 'heer van Borculo' in handen van de Oranjes bleef en niet overging naar de Van Heeckerens. Op dat moment waren er nog rechten verbonden aan de titel – behield Willem III bij de verkoop in 1854 dan ook het jachtrecht? In hoeverre had de heer van Twickel zich eigenlijk 'heer van Borculo' mogen noemen? Dat is nog 'voer' voor nieuw onderzoek.

De "Stichting Twickel" verkocht het erf in dj. 1980 aan de gemeente Borculo, die het met een naastgelegen perceel samenvoegde (A 4476). Spoedig daarna moet het zijn afgebroken.¹⁰⁸ De Stichting Twickel had nog in 1985 zo'n 50 hectare grond bij Borculo¹⁰⁹, maar heeft inmiddels veel van haar bezittingen aan Leisurelands verkocht.¹¹⁰

De stichting was mede-ontgronder ter plaatse van de Hambroekplassen op basis van vergunningen uit 1982 en 1986, samen met de Zand- en Grindexploitiatiemij "Hambroek" B.V. te Doetinchem.¹¹¹

Het derde erf ligt geheel in het zuidoosten van het plangebied, in de hoek van de Borculoseweg en de Hogebrugweg, en draagt het adres Hogebrugweg 1. Het perceel was in 1828 nog heide en maakte deel uit van het grondbezit van de marke van Borculo. Zoals we reeds zagen kocht Jan Hendrik Nieuwenhuis, advocaat te Zutphen, deze heide in 1852. Via een boedelscheiding in dj. 1871 kwam het, samen met de omliggende strook dennenbos, aan Willem Johan Prior, deurwaarder te Borculo, die dicht bij de stad woonde. Hij verkocht zijn gronden (A 1429 en A 1430), behalve zijn huis, in dj. 1872 aan Gerrit Willem Schreibelt, landbouwer te Borculo. Vóór dj. 1882 kwamen ze in handen van meerdere leden van de familie Naaldenberg, landbouwer op Klein Havikhorst. Het was intussen een combinatie van heide en dennenbos. In dj. 1904 kwamen de percelen in handen van de weduwe Naaldenberg en anderen, waarna ze werden ontgonnen. In dj. 1914 volgde de ontginning van een klein deel van ons perceel A 1430 (tot A 3420), terwijl het resterende perceel heide A 3419 later in dj. 1914 werd ontgonnen tot weiland. Het was inmiddels eigendom van de volgende generatie, Wilhelm Antonie Berenschot (1905-1990), landbouwer te Borculo op Klein Havikhorst, en zijn echtgenote Dina Kettelarij (1908-1980). In dj. 1970 vond een herverkaveling van de oude percelen A 1429, A 3419 en A 3420

¹⁰⁷ Te Vaarwerk, 2002; www.koninklijkhuis.nl

¹⁰⁸ Deze sloop is niet meer in de analoge kadastrale leggers na te gaan.

¹⁰⁹ Wonink, 1986, 27

¹¹⁰ Mededeling R. Oostendorp (Omgevingsdienst Regio Achterhoek).

¹¹¹ Ontgrondingsvergunningen, provincie Gelderland

plaats, waarna het oostelijke deel A 4249 zou worden. Hierop werd in dat dienstjaar, de facto 1969, een huis gebouwd door de nieuwe eigenaar Antonius Johannes Kerkemeijer (* 1918), landbouwer te Borculo en woonachtig op het oude adres D.12a en later D.2. In dj. 1973 werd het perceel voor een deel verkocht aan de gemeente Borculo, om de Borculoseweg recht te trekken. Hij verkocht zijn huis in dj. 1985 aan Dirk Adriaan Brinkerink (1920-2005) uit het Drentse Sleen, die hier ook op D.2a ging wonen. Het geheel was toen ongeveer een hectare groot; het is mogelijk dat Kerkemeijer er nog een boerenbedrijf uitbaatte.

Figuur 31. Het huis Hogebrugweg 1, ontsloten vanaf de Hogebrugweg (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Wat is nu de essentie van de bouw van de twee huizen aan de Batendijk-Borculoseweg? We zien dat er na 1828 herhaaldelijk tussen omliggende bedrijven met de grond geschoven is. Fokkink en Aamschot vielen beide uiteen, en van beide bedrijven werd een deel van de landerijen door broers uit de familie Griemelink verworven. Omdat de ene broer de ouderlijke boerderij in handen had, was de ander genoodzaakt om een nieuwe boerderij te stichten. Dat werd Nieuw Bate, Batendijk 2. Uiteindelijk kwam alles na de Tweede Wereldoorlog weer in één hand, waarna Nieuw Bate als woonboerderij zonder land werd afgestoten en de familie op de Bate bleef boeren. De markegronden in het zuidoosten van het plangebied volgden een ander spoor, en werden onderdeel van Klein Havinkhorst. In 1969 werd een perceel daarvan afgezonderd, waarna de particuliere koper er een huis op stichtte.

3 Cultuurhistorische waarden

3.1 Methode

De gehanteerde methode voor de vaststelling van archeologische en cultuurhistorische waarden (en voor archeologie: verwachtingen) volgt de methodiek zoals die voor de gemeentedeckende kaarten is gehanteerd. Voor een toelichting verwijzen we naar die respectieve rapporten.¹¹² Voor cultuurhistorie is het kaartbeeld verder gedetailleerd. Voor de landschapstypen zijn de grenzen nauwkeuriger getrokken, de landschapselementen zijn aangevuld en er heeft een waardering van de nog bestaande landschapselementen plaatsgevonden.

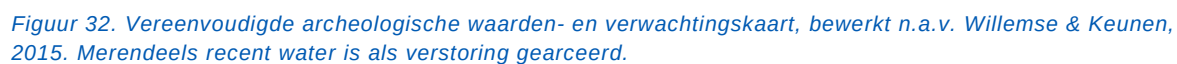
De waardering van de landschapselementen hebben we volgens de volgende criteria uitgevoerd: gaafheid, zeldzaamheid, kenmerkendheid, ouderdom, ensemblewaarde en kwetsbaarheid. Steeds is gescoord op een schaal 1 – 5, waarna een gemiddelde is berekend. Uiteraard zijn alleen de nog bestaande elementen beoordeeld.

3.2 Archeologische waarden en verwachtingen

De archeologische waarden- en verwachtingskaart is uit drie onderdelen opgebouwd. De aardkundige kaart geeft een overzicht van terreinvormen die in het landschap voorkomen. Bij deze kaart moet allereerst worden opgemerkt dat het gebied dat is gearceerd op basis van de ontgrondingendatabase van de provincie Gelderland, veel te groot is. In de praktijk is lang niet alles hiervan afgegraven, en zoals al op de beleidskaart is meegenomen, dient deze laag met enige voorzichtigheid te worden gehanteerd. Daarom hebben we de aardkundige kaart aangepast en de verstoringslaag grotendeels weggelaten. Dan herkennen we een beekoverstromingsvlakte met natte bodems en kleidek, met daarin kleine eilanden in de vorm van dekzandvlakten of –laagtes met natte bodems, dekzandwelvingen of dekzandruggen en –koppen, doorgaans met plaggendeek (zie figuur 6).

Ook de waarden- en verwachtingskaart gaat uit van een te groot verstoord gebied, reden waarom we dit ook hier van de kaart hebben weggelaten en alleen het water zelf als verstoord beschouwen voor deze analyse. Op de vastgestelde verwachtingskaart zijn slechts aan de zuidzijde, tegen de Batendijk, nog enkele terreinen met een middelhoge of hoge verwachting te zien. Op de waardenkaart is bovendien de locatie van de havezate Fokkink foutief ingetekend; de havezate is hier ter plaatse van de boerderij ingetekend, maar het omgrachte terrein lag aan de overzijde van de Torentjesdijk, waar wel een vindplaats (vindplaats 51) staat geregistreerd. Verder is nog vermeldenswaardig dat ter plaatse van plas 3 bij baggerwerkzaamheden in 2005 een vindplaats uit het midden-paleolithicum is aangetroffen (vindplaats 384). Hierna beelden we de verbeterde kaartuitsnede af.

¹¹² Willemse & Keunen, 2015; Keunen e.a., 2016

3.3 Cultuurhistorische waarden

3.3.1 Landschappen

Binnen het plangebied hebben we een viertal landschapstypen onderscheiden:

Droge kamptontginning, enigszins regelmatig (Kd5)

De meest herkenbare oude kamptontginningen in het dekzandlandschap kennen doorgaans wat grotere kampen, waaraan middeleeuwse boerderijen gesitueerd waren. Vaak aangrenzend aan deze oude kamptontginningen lagen weliswaar ook droge, maar wat kleinschaliger kamptontginningen. De bouwlandkampjes waren kleiner, en de structuur in de directe omgeving was wat regelmatigiger dan bij hun 'oudere broer'. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met wellicht nog middeleeuwse, maar mogelijk ook vroegnieuwetijdse uitbreidingen van het cultuurland. De schaal is het belangrijkste onderscheid ten opzichte van de oude kamptontginningen. Ook hierin werden boerderijen gebouwd. In het plangebied is duidelijk dat het met zekerheid om minstens (vol)middeleeuwse ontginningen gaat. Dat geldt voor de Fokkink Esch en Fokkinkbraak, beide plaatselijk met nog oude beplanting aan de randen. Duidelijk nog aanwezig is het historisch reliëf van de kampen (zie figuur 39). De Fokkinkbraak wordt doorsneden door een recente bomenrij om de zandwinplas.

Figuur 33. Links de laanbeplanting langs de Schapevondersdijk, rechts de beplanting van de steilrand van de Fokkink Esch, met daarachter zicht op de es (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Breed beekdal van de Berkel (Bb2)

Een duidelijk onderscheid met de smallere beekdalen in het kampenlandschap is het beekdal van de Berkel en de aangrenzende beken. Het dal was doorgaans erg breed, en in de loop der tijd is ook de beekloop zelf aan deze dimensies aangepast. Anders dan in het bovenstaand type was het aantal bouwlandkampjes in het beekdal gering, en hebben we historisch gezien dus in de eerste plaats te maken met een uitgestrekte laagte met door opgaand groen (elzenrijen) omgeven percelen grasland zonder bebouwing. Opvallend is dat het beekdal soms heel breed was, en soms weer 'toekneep': een gevolg van alle wijzigingen die door de eeuwen heen aan het watersysteem zijn uitgevoerd. Zo vormde de Slinge oorspronkelijk de bovenloop van de Berkel bij Borculo, en stroomde de Berkel bij Eibergen naar het noordwesten richting de Regge.

Aan de gemiddelde scores op waarde kunnen we zien dat de gaafheid van dit landschap ten opzichte van de historische situatie heel gering is. Vrijwel overal is de verkaveling op de schop gegaan, de beplanting verdwenen en de beekloop meerdere malen genormaliseerd. Dat geldt ook voor het beekdal in het plangebied.

Oude buitenplaats in het beekdallandschap (Lo2)

Enkele, veelal kleinere, oude buitenplaatsen lagen in één van de beekdalen in de gemeente. De meest prominente was het kasteel van Borculo, waar nog in de 19e eeuw een grote parkaanleg omheen lag. Deze bevond hoofdzakelijk uit lanen, waterpartijen en daartussen gelegen weiden en strekte zich in zuidoostelijke richting uit. Het gemeentehuis van Berkelland en de achterliggende woonwijk bevinden zich ook in dit gebied. Hetzelfde geldt voor de nabijgelegen sportvelden. Alleen het kleine gedeelte buiten de rondweg en de omgeving van de villa is nog onbebouwd gebleven. De buitenplaats kende in het verleden een ruimtelijke relatie met de buitenplaatsen De Hoeve, Fokkink en Aamschot.

Zandwinningsplas (Zz1)

Op diverse locaties in de gemeente Berkelland zijn in de afgelopen decennia zandwinningsplassen gegraven. In tegenstelling tot bebouwde gebieden, waar soms op enige manier nog historische landschappelijke karakteristieken te herkennen zijn, is het historisch landschap ter plaatse van die zandwinningsplassen uiteraard volledig verdwenen. Daarom hebben we besloten hier een afzonderlijk landschapstype van te maken. Het Hambroek is aangelegd door Zand en Grint Exploitatiemaatschappij Het Hambroek B.V. De eerste, noordwestelijke plas van 6 hectare, daterend uit de jaren '70, is inmiddels omgevormd tot recreatieplas. Ook een tweede, zuidwestelijke plas van ongeveer 11 hectare, aangelegd vanaf 1983, is inmiddels gesloten en tot natuurgebied bestemd. In deze tweede plas lagen de restanten van de havezate Fokkink. De derde plas beslaat bij benadering 10 tot 15 hectare.¹¹³

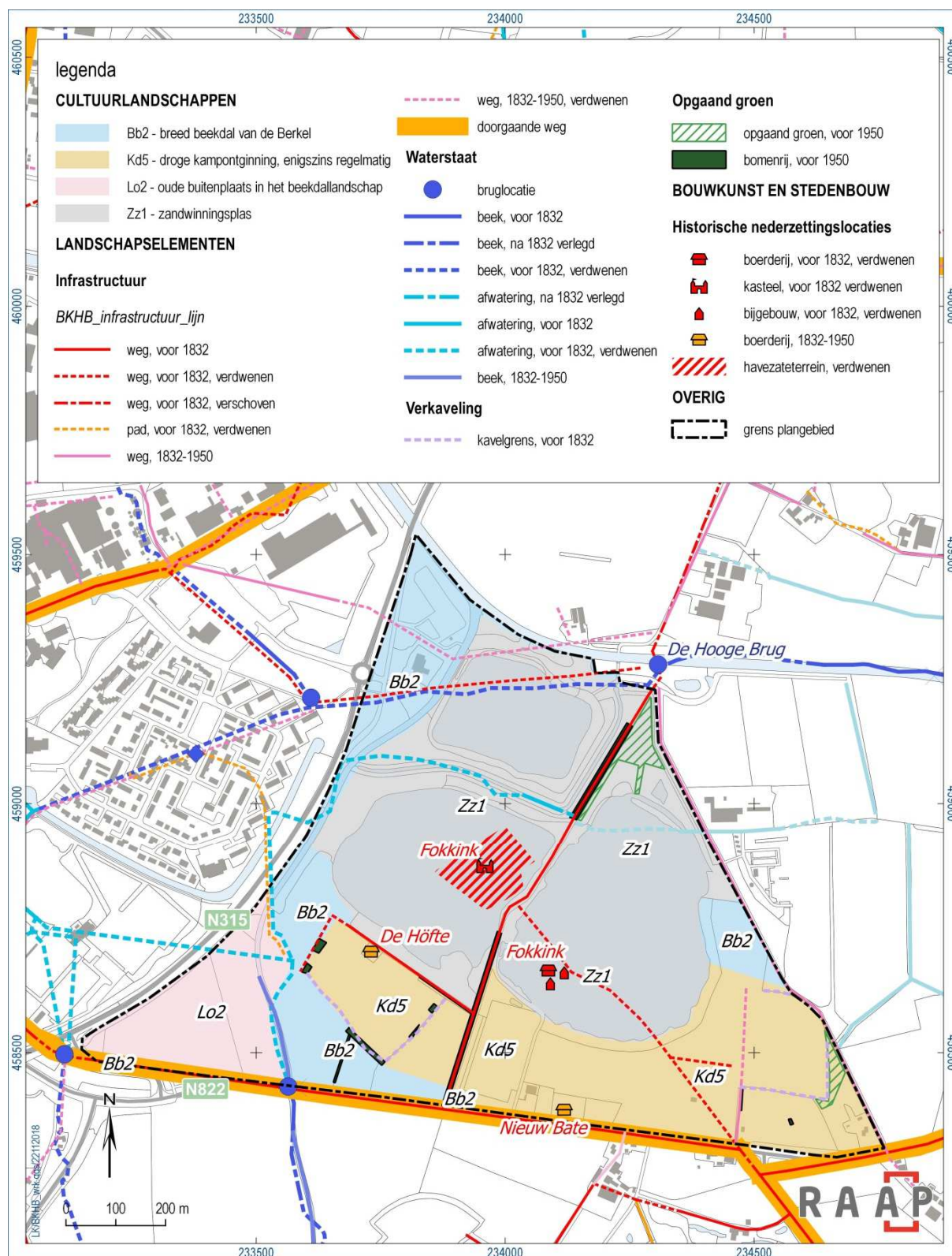
¹¹³ <http://natuurtijdschriften.nl/download?type=document&docid=523540>; zie ook het geldend bestemmingsplan.

Figuur 34. Hambroekplas 1 is volledig voor recreatie ingericht (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

3.3.2 *Landschapselementen*

In het gebied bevinden zich op elementniveau vooral nog relictten van de oude infrastructuur, te weten de Torentjesdijk en een deel van de Schapevondersdijk. De Leerinkbeek en de Haarlosche Afwatering zijn binnen het plangebied verlegd maar nog wel aanwezig, de Berkel is noordelijk van het plangebied geleid bij de Berkelverlegging in de jaren 70 van de vorige eeuw. Wel aanwezig en herkenbaar, net buiten de grenzen van het plangebied, zijn nog de Hogebrug over de Berkel, de Polmansbrug over de Leerinkbeek en de Portugalsbrug over de Heimink- of Portugalsbeek. Aan historische groenstructuren vinden we nog enkele singels of lanen ten zuiden en noordoosten van de Fokkink Esch, enkele kleinere bosjes langs de Fokkinkbraak en in de jonge heideontginning nabij de Hogebrug, laanbeplanting langs de Torentjesdijk en de Schapevondersdijk, en enkele bomenrijen nabij de Fokkink Esch en de Fokkinkbraak. Relictten van de historische verkaveling vinden we vooral aan de oost- en zuidzijde van de Fokkinkbraak.

Figuur 35. Cultuurhistorische kenmerkenkaart.

Figuur 36. De Torentjesdijk vanuit het zuiden (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Figuur 37. Net voorbij de Schapevondersdijk is de Torentjesdijk afgesloten (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

Figuur 38. De bijna onherkenbare entree van de Torentjesdijk vanaf de noordzijde. Het reliëf van de dijk zelf is nog gaaf aanwezig (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

3.3.3 *Bouwkunst en stedenbouw*

In het plangebied bevinden zich geen beschermde monumenten, beschermde dorps- of stadsgezichten en beschermde buitenplaatsen. Aan het pand Batendijk 2 wordt in bestaande inventarisaties architectuurhistorische waarde toegekend; het werd opgenomen in het MonumentenInventarisatieProject (MIP). De andere aanwezige bebouwing heeft noch een architectuurhistorische, noch een bouwhistorische waarde of verwachting. Wel is het pand Hogebrugweg 1, daterend uit 1969, illustratief voor de ontwikkeling van het plangebied na de Tweede Wereldoorlog.

Op structuurniveau speelt wel een andere kwestie. Als we kijken naar huisplaatsen in plaats van de bebouwing die daarop staat, is naast Batendijk 2 nog een andere huisplaats interessant. Op deze huisplaats, inmiddels bebost, stond van 1888 tot in de jaren 80 van de vorige eeuw de boerderij De Höfte, die werd gebouwd als kern van het landgoed Borculo onder leiding van de Van Heeckeren van Wassenaers van landgoed Twickel. De plek illustreert de nieuwe fase in de geschiedenis na het afscheid van de Oranjes en de vervreemding en sloop van 't Hof. Aan dat erfperceel kan, in relatie tot de aangrenzende Fokkink Esch, om die reden een cultuurhistorische waarde worden toegekend, ook al staat er geen bebouwing meer op.

3.3.4 *Immaterieel erfgoed*

Immaterieel erfgoed in het gebied is direct gekoppeld aan de herkenbare landschappelijke structuren. Het gaat overwegend om weg-, water-, huis- en veldnamen. Grotendeels zijn deze vastgelegd door namen van vroegere gebruikers van het gebied te noteren¹¹⁴; in deze studie hebben we daar historische vermeldingen in schriftelijke bronnen aan toegevoegd (zie figuur 17). Behalve resultaten van historisch onderzoek zijn er (nog) geen verhalen van bewoners en gebruikers van het gebied (*oral history*) opgetekend. Het al dan niet conserveren van deze kennis staat doorgaans grotendeels los van de fysieke toestand van het gebied, al kan een fysiek herkenbaar, leesbaar landschap helpen om de verhalen te vertellen en daarmee aan volgende generaties door te geven.

3.3.5 *Waardering*

Wat van dat alles is nu nog van waarde in de huidige toestand? Van de grotere landschapseenheden zit de waarde vooral in de Fokkink Esch en de Fokkinkbraak met het omringende lagere, deels golvende cultuurland, deels ook in de contrasten met de aangrenzende beekdalrestanten in het westen en het noordoosten, alsmede in het resterende deel van het Grasbroek, dat eens deel was van de aanleg rond 't Hof.

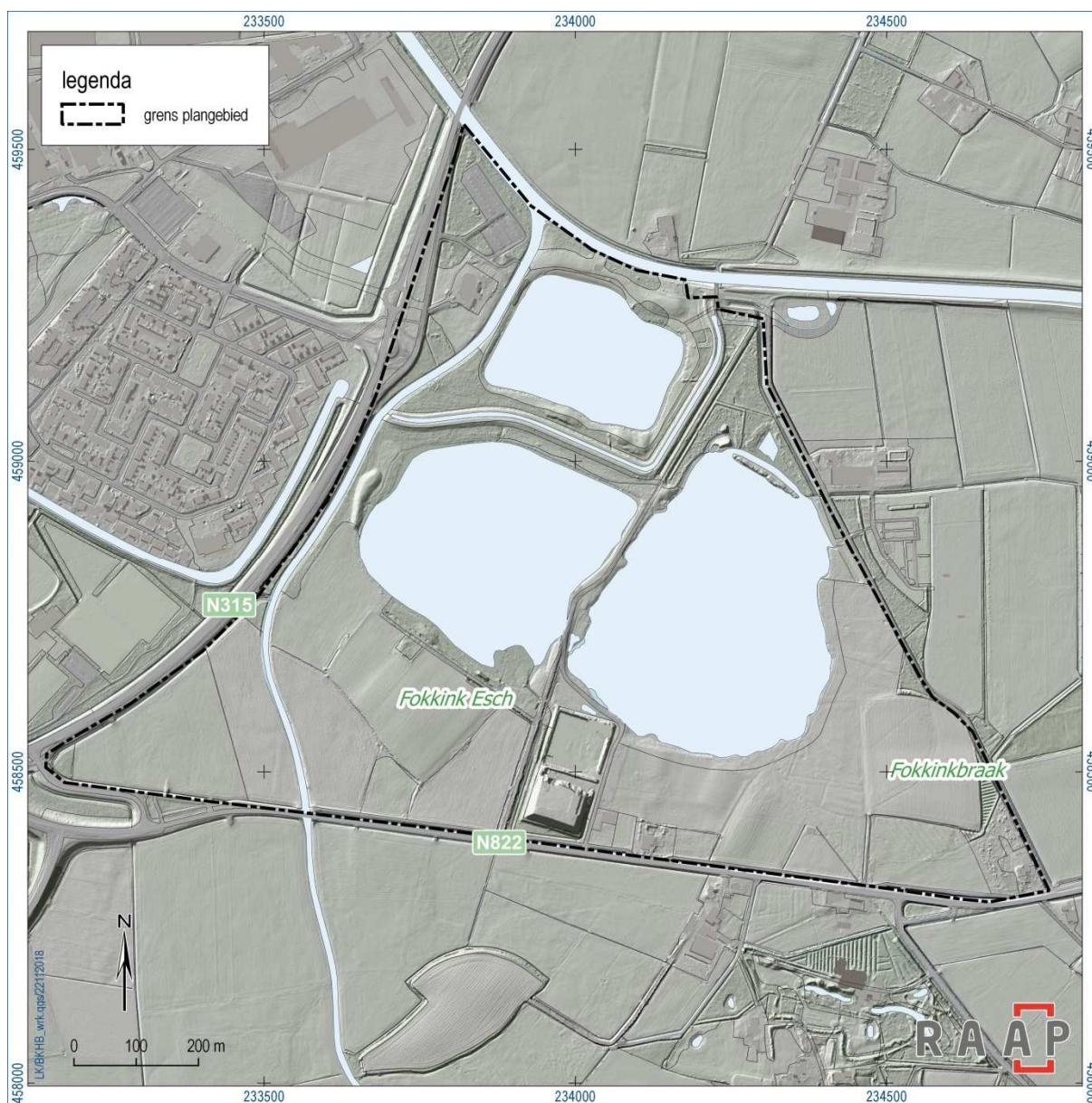
Minder waardevol zijn de terreinen ten noorden van de plassen, zoals de entreezone nabij de Hambroekweg, de relictten van de heideontginning aan de noordoostzijde langs de Hogebrugweg en het verstorende depot op de hoek van de Batendijk en de Torentjesdijk.

Waardevolle landschapselementen in het terrein zijn de Torentjesdijk, de Schapevondersdijk (beide met hun laanbeplanting¹¹⁵) en de huisplaatsen van De Hölte en Nieuw Bate. Van dat laatste erf is ook de bebouwing van waarde, al is de exacte waarde ervan niet nader onderzocht. Samen met de landschappelijke eenheden vertellen zij nog delen van het verhaal van het gebied.

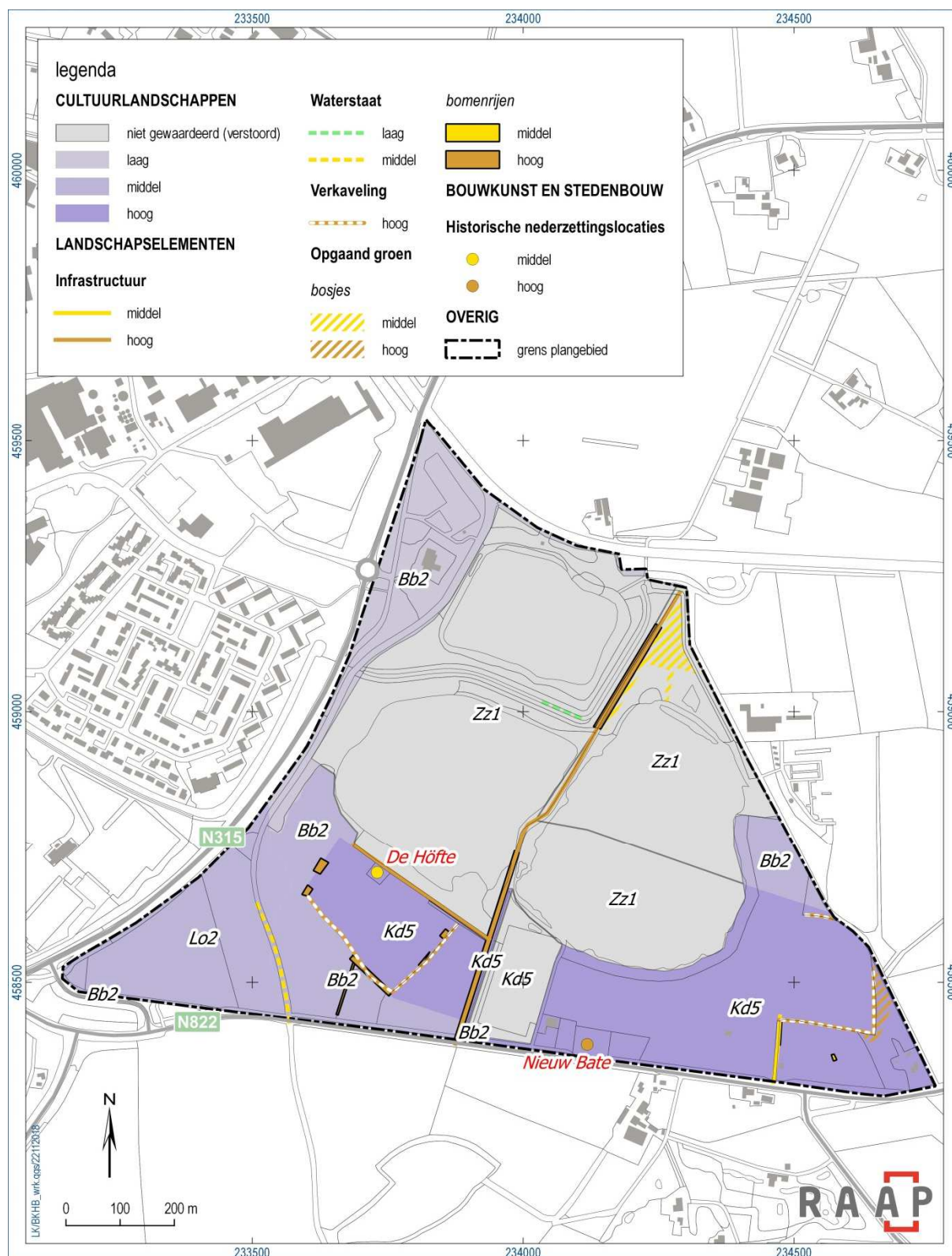
De aanwezige waarden zijn samengevat in een waarderingskaartje (zie figuur 40).

¹¹⁴ Maas & Schaars, 1995

¹¹⁵ De beplanting langs de omliggende wegen, zoals Batendijk en Hogebrugweg, is in de analyse niet meegenomen.

Figuur 39. Hoogtekaartje (AHN2) van het plangebied. Aan de schaduwwerking zien we onder meer bij de Fokkink Esch en de Fokkinkbraak duidelijk de dekzandhoogten.

Figuur 40. Cultuurhistorische waarderingskaart van het plangebied.

4 Conclusies en advies

4.1 Conclusie

We hebben in het plangebied met een dynamisch en veelzijdig historisch landschap te maken. Uit het Diepenheims erf Fokkink ontwikkelde zich in de 14e of 15e eeuw onder de vleugels van de heer van Borculo een havezate, die in gebruik werd gegeven aan een bastaardzoon. Tussen 't Hof en Fokkink ontwikkelde zich een aangelegd landschap met rechte dijken en grotendeels natte broeklanden. Behalve de beplante dijken en de grachten was er rond het huis vooral sprake van een agrarisch cultuurlandschap, dat bewerkt werd vanuit de boerderij waaraan de havezate zijn naam ontleende. Naast Aamschot en Fokkink werd na 1654 ook De Hoeve ruimtelijk met 't Hof verbonden door een classicistische aanleg. In de 18e eeuw raakte Fokkink in verval, en aan het eind van die eeuw verdween het huis. Enkele decennia later werd een deel ervan verkocht, namelijk de boerderij. Datzelfde gebeurde met de landerijen van Aamschot, waarvan een deel ook binnen het plangebied lag. Waar die laatste boerderij bleef staan, verdween in 1858 ook de boerderij Fokkink. Onder de vlag van de nieuwe eigenaren van het landgoed Borculo, het geslacht Van Heeckeren, werden bestaande boerderijen gesloopt en in 1888 een nieuw bedrijf gebouwd. Het oostelijke deel, dat geprivatiseerd was in 1820, kreeg in 1913 een nieuwe boerderij vanuit de nabijgelegen boerderij Bate, waar een tweede zoon een eigen bedrijf wilde stichten. Los daarvan werden in 1852 de markegronden verdeeld, en raakten vele nieuwe eigenaren gegoed in het plangebied. Vanuit deze nieuwe bedrijven werd voortgeboerd op de akkers en broeklanden, tot het ene erf in 1964 zijn agrarische functie kwijtraakte en het ander in 1980 verkocht werd ten behoeve van zandwinning. Dat luidde een volledig nieuwe periode voor het gebied in. Intussen was op verdeelde markegronden in de uiterste zuidoosthoek een derde boerderij gesticht (1969), waarvan de totstandkoming relatief los staat van de beide andere erven.¹¹⁶

De belangrijkste cultuurhistorische waarden bevinden zich in het zuiden van het plangebied, met de gave Fokkink Esch en Fokkinkbraak met enige esbeplanting daaromheen, de gave Torentjesdijk (doorlopend van Batendijk tot aan Hogebrug) en een deel van de Schapevondersdijk met laanbeplanting alsmede de huisplaats van De Höfte en het erf van Nieuw Bate met de bebouwing.

4.2 Advies

4.2.1 *Inleiding*

Ondanks dat veel van het oude landschap is verdwenen door de zandwinning, is er nog een aantal aanknopingspunten om toch iets met de historische structuur te doen. Van groot belang daarbij is de volledig bewaard gebleven Torentjesdijk. Ook het feit dat de twee oude bouwlandkampen van Fokkink, toch het agrarisch hart van het bedrijf, nog intact zijn, is een belangrijke kans. Het intacte erf Nieuw Bate en het lege erf De Höfte kunnen ook aanknopingspunten voor cultuurhistorisch geïnspireerde ontwikkelingen zijn. Enkele algemene adviezen / invalshoeken:

- Probeer oude landschappelijke overgangen met beplanting te behouden, zoals de esranden, en landschappelijke contrasten tussen bijvoorbeeld de essen en de voormalige broekgebieden weer te versterken;

¹¹⁶ Gezien de geringe ouderdom hebben we dit erf niet gewaardeerd.

- Zorg voor een betere aansluiting van de randen van de zandwinplassen op het omliggende landschap; de bomenrij die plas 3 aan de zuidoostzijde omgeeft, doorsnijdt het landschap over niet-historische lijnen en deelt de Fokkinkbraak in tweeën;
- Gebruik oude verbindingen als 'kapstok' om daaraan informatiepunten en 'belevingslocaties' te koppelen;
- Respecteer bij toekomstige ontwikkelingen waar mogelijk het aanwezige reliëf in de meest gave delen van het landschap (Fokkink Esch, Fokkinkbraak e.o.);
- Ga bij nieuwe ontwikkelingen waar mogelijk zorgvuldig om met het cultuurhistorisch waardevolle oude groen, zoals de esrandbeplanting en de laanstructuren. Pleeg onderhoud aan de vele knotbomen in het gebied.

4.2.2 *Het buitenplaatslandschap*

De historische rode draad door het plangebied is onmiskenbaar de havezate Fokkink en zijn bijbehorende landschappelijke eenheden (hooilanden, essen, erven) en structuren (lanen, beken). Daarvan is helaas veel verdwenen, waarvan de erven van zowel de havezate als de bijbehorende boerderij de belangrijkste zijn. Toch zijn er nog onderdelen wel gaaf bewaard gebleven, aan de hand waarvan het verhaal verteld kan worden. Daarbij denken we in de eerste plaats aan de Fokkink Esch en de Fokkinkbraak, met de Torentjesdijk en de Batendijk als verbinders, en de Schapevondersdijk als fraaie markering van de noordrand van de es. Het stimuleren van de leesbare geschiedenis zou ons inziens twee sporen moeten volgen, namelijk enerzijds het weer landschappelijk aankleden / aanvullen van beide essen met hun originele contouren en tevens het beplanten van het hiaat in de Torentjesdijk met eiken als laanbomen, en anderzijds het prikkelen van de fantasie ten aanzien van de vroege inrichting van de erven. Enerzijds kan dat door langs de Torentjesdijk panelen met informatie en reconstructietekeningen te plaatsen, anderzijds denken we aan een uitdaging om met een drijvend element in plas 2 de oude havezate herkenbaar te maken op zijn originele locatie. Dat kan met een element dat ook de hoogte in gaat, maar ook een 'drijvende plattegrond' kan al bepaalde indrukken oproepen. Ook digitale toepassingen bieden mogelijkheden.

Om dit mogelijk te maken is het wenselijk dat de laanbeplanting langs de Torentjesdijk verder aangevuld wordt. Daarvoor dient de Torentjesdijk als doorgaand pad te worden hersteld. Daarvoor nodig is het opheffen van de aanwezige barrière ten noorden van de Schapevondersdijk en het openen van de laan aan de noordzijde, inclusief de aanleg van een (bescheiden vormgegeven) brug aan de noordzijde.

Om een fraaie entree tot het buitenplaatslandschap te creëren is het amoveren van het gronddepot op de hoek van Batendijk en Torentjesdijk ook wenselijk. Het daar aanwezige bedrijfsgebouw dient beter te worden ingepast.

De aangeplante bomenrij in een wijde straal om plas 3 verstoort de oude structuur van het landschap, vooral de Fokkinkbraak. Aanpassing van het verloop van die rij is aanbevelenswaardig om de Fokkinkbraak, die zowel qua reliëf als aan de oostzijde qua beplanting nog goed herkenbaar is.

4.2.3 *Jongere landgoedgeschiedenis / relatie met 't Hof*

Sinds 1858 was elke gebouwde herinnering aan het oude Fokkink verdwenen, zelfs nog vóór dat 't Hof zelf werd afgebroken. Er brak toen een nieuwe periode aan in het gebied, met een overgang van de

oude landerijen van 't Hof naar Van Heeckeren en de daaropvolgende nieuwbouw van een centrale boerderij De Höfte en de verandering in de zuidoosthoek, op de vroegere gronden van het Aamschot, door de bouw van Nieuw Bate. Laatstgenoemde boerderij staat er nog, maar het erf van De Höfte is leeg. Om het verhaal van het landgoed Borculo, dat niet ten einde was met de sloop van het kasteel, breder uit te dragen biedt de erflocatie van De Höfte goede kansen. Nieuwbouw, geïnspireerd op het agrarische verleden van het gebied, is hier voorstelbaar om de geschiedenis van het landgoed Borculo, later het landgoed Twickel, uit te dragen.

Figuur 41. Het begroeide erf van De Höfte, met rechts de Fokkink Esch (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).

4.2.4 AMZ-onderzoek

Dit rapport biedt een aantal handvatten over de aanwezigheid van archeologische en cultuurhistorische waarden in het gebied. Indien daadwerkelijk bodemingrepen gedaan gaan worden, is nader archeologisch bureauonderzoek aan de orde. Conform de gemeentelijke beleidskaart adviseren we, om de aanwezige bodemverstoringen te controleren vooraleer conclusies over vervolgonderzoek te trekken. In dit geval hebben we namelijk geconstateerd dat een aanzienlijk deel van de provinciale ontgrondingen niet daadwerkelijk is uitgevoerd en er dus nog archeologische resten aanwezig kunnen zijn. Derhalve is op de afgebeelde aardkundige en archeologische kaart de verstoringsinformatie buiten de daadwerkelijke plassen weggelaten.

Literatuur

- Derking, A.J., 1994. Goederenlijst van het kasteel Borculo in 1820. Kleine Reeks 1 (1994), p. 11-20. Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Eibergen.
- Graaf, B. de, 1994. Archeologisch onderzoek naar de restanten van de “havesathe Fokkinck” in het Hambroek te Borculo in 1990. Kleine Reeks 1 (1994), p. 27-43. Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Eibergen.
- Gysseling, M., 1975. Dries. Naamkunde 7 (1975), 3-4, p. 258-265.
- Hulst, R.S. & A. Buisman, 1991. Borculo Hambroek. Nederzetting Late Middeleeuwen. Jaarverslag 1990. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Jacobs, I.D. (red.), 2013. Adel en ridderschap in Gelderland. Tien eeuwen geschiedenis. WBooks.
- Kempen, P.A.M.M. van, D. Bekius & H.P. Boer, 2007. Hof te Borculo, gemeente Berkelland; een inventariserend veldonderzoek (archeologisch, bouwhistorisch en historisch-geografisch). RAAP-rapport 1503. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Keunen, L.J., manuscript. Eeuwig grensland. Een historisch-geografische studie van Salland en de Achterhoek.
- Keunen, L.J., S. van der Veen & A.L. van Saane, 2016. ... waarheen de zandweg tussen de velden ons leidt...; een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Berkelland. RAAP-rapport 3102. RAAP, Weesp.
- Laak, J.C. ter, 2005. De taal van het landschap. Pilotproject toponiemen in de Berkelstreek. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 123. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Maas, L.H. & A.H.G. Schaars, 1995. Boerderij- en veldnamen in Borculo. Stichting Staring Instituut / Mr. H.J. Steenbergenstichting, Doetinchem.
- Moerman, H.J., 1956. Nederlandse plaatsnamen. Een overzicht. Naaml. Venn. Standaard-boekhandel, Brussel.
- Nales, Th., 2013. Borculo, RFC Mountain. Gemeente Berkelland (Gelderland). Archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (IVO, verkennende en karterende fase). Transect-rapport 235. Transect, Utrecht.
- Redactie, 2007. Lijst van toponiemen in de heerlijkheid Borculo-Lichtenvoorde tot 1500. Boerderijnamen, perceelsnamen en plaatsnamen in de heerlijkheid Borculo-Lichtenvoorde, per kerspel geordend. Kleine Reeks 13 (2007), p. 27 e.v. Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Eibergen.
- Rooi, C.J. de, 2005. Water stroomt waar het niet gaan kan. De ontwikkeling van het bekenstelsel in de Achterhoek. Scriptie Wageningen Universiteit, Wageningen.
- Schaars, A.H.G., 1976. Veldnamen op het ‘Aamschot’ bij Borculo. De Graafschap (1976), 83-87.
- Schilfgaarde, A.P. van, 1961. De graven van Limburg Stirum in Gelderland en de geschiedenis hunner bezittingen. Van Gorcum, Assen.
- Scholte Lubberink, H.B.G., 2001. Milieuzorggebied Neede-Borculo, gemeente Borculo; Archeologische inventarisatie en verwachtingskaart gebied Borculo-Zuid. RAAP-rapport 650. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

- Spek, Th., 2004. Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie. Matrijs, Utrecht.
- Terhalle, H., 1990. Die Berkelschiffahrt in der Wirtschaftsgeschichte des niederländisch-westfälischen Grenzraumes. Zweite und erweiterte Auflage. Beiträge des Heimatvereins Vreden zur Landes- und Volkskunde, Band 4. Heimatverein Vreden, Vreden.
- Vaarwerk, B.H.M. te, 1996a. Het Aamschot: zomerresidentie van graaf Joost van Bronkhorst en gravin Maria van der Hoya. Kleine Reeks 4 (1996), p. 21-26.
- Vaarwerk, B.H.M. te, 1996b. Een afgeketste aankoop van de heerlijkheid Borculo in 1736. Kleine Reeks 4 (1996), p. 47-55.
- Vaarwerk, B.H.M. te, 2002. Alle Heren (en Vrouwen) van Borculo. Kleine Reeks 8 (2002), p. 3-27.
- Vaarwerk, te, 2003. De jacht in de heerlijkheid Borculo. Kleine Reeks 9 (2003), p. 7-22. Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Eibergen.
- Vaarwerk, B.H.M. te, 2011. Een beschrijving van de Heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde uit 1777. Bronnenpublicatie 7. Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Eibergen.
- Walvaart, te & Te Vaarwerk, 2004. Sporen van adellijk wonen in de heerlijkheid Borculo-Lichtenvoorde. Verslag van een excursie langs het oude Borculo boven en onder de grond. Kleine Reeks 11 (2004), p. 35-46. Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo, Eibergen.
- Willemse, N.W. & L.J. Keunen, 2015. Archeologie in de gemeente Berkelland; een actualisatie van de archeologische waarden- en verwachtingskaart. RAAP-rapport 2878. RAAP, Weesp.
- Wonink, H., 1986. Twickel. Zijn Heeren en Vrouwen, zijn have en goed. Uitgeversmaatschappij van der Loeff B.V.

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. De zandwinplas Hambroek 2 (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	5
Figuur 2. De parkeerplaats bij Berkel Palace (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	6
Figuur 3. Grenzen van het plangebied.	7
Figuur 4. De huidige monding van de Leerinkbeek in de Berkel, ten noordwesten van Hambroekplas 1 (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	9
Figuur 5. De gerenatureerde (links) en gekanaliseerde (rechts) Berkel parallel aan elkaar, vanaf de Hogebrug (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	10
Figuur 6. Aardkundige eenheden met bekende archeologische vindplaatsen. De labelling geeft aan: 1 Dekzandrug of -kop, 2 Dekzandwelling, 3 Dekzandvlakte, 4 Dekzandlaagte, 7 Dalvormige laagte, 8 Beekdalvlakte, 8b Beekoverstromingsvlakte, 17 Plaggendek, 19 Historische nederzettingslocatie, 20 Water, 23 Gracht, 27 Talud. Ten opzichte van Willemse & Keunen, 2015, is hier de verstoringslaag weggelaten, omdat gebleken is dat niet alle als verstoord aangegeven terreinen dat ook daadwerkelijk zijn.	11
Figuur 7. De voorkomende bodems in en rond het plangebied (bron: Bodemkaart van Nederland, 1:50.000).	12
Figuur 8. De landschappelijke ontwikkeling van het plangebied tussen ca 1850 en ca 1995.	13
Figuur 9. Reconstructie van het afwateringssysteem in de Achterhoek tussen ca 1100 en ca 1230. In de cirkel de omgeving van Borculo (De Rooi, 2005).	14
Figuur 10. Reconstructie van het afwateringssysteem in de Achterhoek tussen ca 1230 en ca 1400. In de cirkel de omgeving van Borculo. In roze van oost naar west de nieuw aangelegde Berkel (De Rooi, 2005).	15
Figuur 11. Een vergelijkbare Berkelkaart, daterend uit de vroege 17e eeuw, getekend door Nicolaes van Geelkercken (Gelders Archief, collectie Van Geelkercken, inventarisnr. 5, d.d. vóór 20 september 1627).	16
Figuur 12. De Schapevondersdijk, met zicht op de Fokkink Esch (links) (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	17
Figuur 13. De kaart van Hottinger, ca 1787. Centraal zien we, in zwart geschreven, het Fokkinkbroek, met schuin rechts daaronder het erf Fokking. De havezate was toen waarschijnlijk al verdwenen. De grenzen van het plangebied zijn door het moeizaam georefereren van deze kaart lastig aan te geven.	18
Figuur 14. Het kasteel van Borculo, zoals dat tussen circa 1640 en circa 1760 eruit zag. De tekening dateert uit 1743 (bron: www.heerlijkheidborculo.nl).	20
Figuur 15. Het Hof in Borculo in de 19e eeuw (bron: www.heerlijkheidborculo.nl).	20
Figuur 16. Gevectoriseerd kadastraal kaartbeeld van het plangebied en omgeving, 1828. De cijfers geven de nummers van de kadastrale percelen (zonder letter) aan (bron: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).	22
Figuur 17. Veldnamenkaart op basis van bronnenonderzoek.	24
Figuur 18. Schets van de opgegraven volmiddeleeuwse boerderij en omgeving (bron: De Graaf, 1994).	28
Figuur 19. Schets van de opgraving van de havezate Fokkink (bron: De Graaf, 1994).	31

Figuur 20. Eigendomsverdeling binnen het plangebied volgens het kadastraal minuutplan, 1828. We herkennen de belangrijke complexen van 's Rijks Stoeterij (felgroen), Adam Martens (blauw) en Hendrik Jan Nieuwenhuis (mosgroen). In donkerpaars en geel de markegronden (bron: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).	33
Figuur 21. Het landschap en de bijbehorende toponiemen op en rond landgoed 't Hof, Borculo, in 1815 (bron: www.heerlijkheidborculo.nl). Er lijkt op de kaart meer weergegeven te zijn dan op dat moment werkelijk tot 't Hof behoorde, want in 1828 waren grote delen in het oosten privaat bezit, en dat gold kennelijk al voor bepaalde percelen, gezien de aanduiding 'land van Aamschot' op deze kaart.	34
Figuur 22. Het gebied ten oosten van Borculo, tot aan de Hoge Brug in de Torentjesdijk (helemaal rechts), op de 'Kaart der rivier de Berkel' uit 1818-1820. We herkennen de Torentjesdijk, en links daarvan de beekdalpercelen met zuidelijk daaraan grenzend de Haarlosche Afwatering (bron: Gelders Archief, kaartenverzameling Rijksarchief in Gelderland, inventarisnr. 361, d.d. 1818-1820).	35
Figuur 23. Zicht vanuit het oosten op de duidelijk hoger gelegen Fokkink Esch (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	36
Figuur 24. Achter de akker op de voorgrond herkennen we de steilrand van de Fokkink Braak, waarop recentelijk een bomenrij is geplant (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	37
Figuur 25. Het Stobbenbroek, gelegen tussen de Fokkink Esch en de Batendijk, met een karakteristieke knobomenrij (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	38
Figuur 26. Een kadastrale hulpkaart met aanduiding van de nieuwe verkaveling van het voormalig perceel broekland van het Fokkinkbroek (bron: Kadaster Archiefviewer).	40
Figuur 27. Rechts van de waterloop herkennen we het spits toelopende bosje als laatste duidelijke relict van de jonge heideontginning (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	42
Figuur 28. Batendijk 2 (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	45
Figuur 29. Boerderij 't Hof in Borculo, gefotografeerd in 1963 (bron: Historische Vereniging Borculo).	46
Figuur 30. Op het erf schoot na de sloop beplanting op; links herkennen we nog een relict van de vroegere erfbeplanting. Mogelijk gaat het om de boom op de bovenste foto rechts (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	46
Figuur 31. Het huis Hogebrugweg 1, ontsloten vanaf de Hogebrugweg (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	49
Figuur 32. Vereenvoudigde archeologische waarden- en verwachtingskaart, bewerkt n.a.v. Willemse & Keunen, 2015. Merendeels recent water is als verstoring gearceerd.	51
Figuur 33. Links de laanbeplanting langs de Schapevondersdijk, rechts de beplanting van de steilrand van de Fokkink Esch, met daarachter zicht op de es (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	52
Figuur 34. Hambroekplas 1 is volledig voor recreatie ingericht (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	54
Figuur 35. Cultuurhistorische kenmerkenkaart.	55
Figuur 36. De Torentjesdijk vanuit het zuiden (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	56
Figuur 37. Net voorbij de Schapevondersdijk is de Torentjesdijk afgesloten (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	56
Figuur 38. De bijna onherkenbare entree van de Torentjesdijk vanaf de noordzijde. Het reliëf van de dijk zelf is nog gaaf aanwezig (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	57
Figuur 39. Hoogtekaartje (AHN2) van het plangebied. Aan de schaduwwerking zien we onder meer bij de Fokkink Esch en de Fokkinkbraak duidelijk de dekzandhoogten.	59
Figuur 40. Cultuurhistorische waarderingskaart van het plangebied.	60
Figuur 41. Het begroeide erf van De Hófte, met rechts de Fokkink Esch (foto: Luuk Keunen, 26 november 2018).	63

Tabellen:

Tabel 1. Administratieve gegevens.	8
Tabel 2. Kopers van percelen broekland, omgezet in weiland in het oosten van het plangebied, het vroegere perceel Geesteren D 1, voor zover binnen het plangebied gelegen.	41
Tabel 3. Kopers van percelen broekland, omgezet in weiland in het oosten van het plangebied, het vroegere perceel Geesteren C 662, voor zover binnen het plangebied gelegen. Het betreft minder dan de helft van de totale ontginning C 662.	42

Bijlagen:

Bijlage 1. Tijdschaal	
-----------------------	--

Bijlage 1. Tijdschaal

Archeologische perioden				
Tijdperk			Datering	
Recente tijd			1945	
Nieuwe tijd		C	1850	
		B	1650	
		A	1500	
Middeleeuwen		Laat B	1250	
		Laat A	1050	
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	900	
		C: Karolingische tijd	725	
		B: Merovingische tijd	525	
		A: Volksverhuizingstijd	450	
			270	
Romeinse tijd		Laat	70 na Chr.	
		Midden	15 voor Chr.	
		Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250	
		Midden	500	
		Vroeg	800	
	Bronstijd	Laat	1100	
		Midden	1800	
		Vroeg	2000	
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2850	
		Midden	4200	
		Vroeg	4900/5300	
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	6450	
		Midden	8640	
		Vroeg	9700	
	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	12.500	
		Jong B	16.000	
		Jong A	35.000	
		Midden	250.000	
		Oud		

label1_standdaard_Archeologisch_RAAP_2014